

**UNIVERZITA KARLOVA
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA**

Diplomová práce

**Katechetické aspekty v díle Rudolfa Horského
Catechetical Aspects in the Work of Rudolf Horský**

Vedoucí práce:

PhDr. ThDr. Noemi Bravená, ThD., PhD.

Autorka:

Bc. Eliška Chottová

Praha 2020

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala svým kolegům, neboť to byli oni, kdo mne přivedl zpět na akademickou půdu Univerzity Karlovy. A také děkuji Heather.

Dále děkuji PhDr. ThDr. Noemi Bravené, ThD., PhD., která mi při psaní této diplomové práce poskytla cenné rady a věnovala mi svůj drahocenný čas a dále prof. ThDr. Jánů Ligušovi, PhD., neboť setkání s těmito osobnostmi pro mne znamenalo přínos, a to nejen v oblasti studia.

Děkuji také své kolegyni a kamarádce Mgr. Žanetě Černochové, která mne svým životním přístupem obohatila a inspirovala.

Na závěr děkuji svým rodičům a bratrovi, kteří mne při studiu vždy podporovali.

Baji

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem *Katechetické aspekty v díle Rudolfa Horského* vypracovala samostatně a k jejímu sepsání jsem použila pouze uvedené prameny a literaturu. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Berouně 01. května 2020

Bc. Eliška Chottová

Anotace

Diplomová práce *Katechetické aspekty v díle Rudolfa Horského* má za cíl krátce pojednat o životě Rudolfa Horského, ale zejména na základě jeho stěžejního katechetického díla představit vyučovací metody práce s dětmi a mládeží a s tím související osobnost dítěte a kazatele. V souvislosti s tímto se věnuji i fenoménu Nedělních škol a Jednotám mládeže, tak jak o nich uvažoval Horský.

Annotation

Thesis *Catechetical Aspects in the Work of Rudolf Horský* aims to briefly discuss the life of Rudolf Horský and, especially on the basis of his principal catechetical work, to introduce the teaching methods of working with children and youth and the related personality of the child and preacher. In connection with this, I also deal with the phenomenon of Sunday Schools and Youth Unions, in the way Horský contemplated them.

Klíčová slova

Rudolf Horský, Církev československá, náboženská výchova, kazatel, dítě, mládež, metody, Nedělní školy, Jednoty mládeže, Kruh přátel mládeže.

Keywords

Rudolf Horský, Czechoslovak Church, religious education, preacher, child, youth, methods, Sunday Schools, Youth Unions, Circle of Friends of Youth.

„My, kněží (Církve československé /husitské/), jdouc cestou českého života, zahlédli jsme na té cestě třpytivou, krásnou, drahocennou perlu pravé české zbožnosti, kterou našemu národu odkázali Cyril a Metoděj, Hus, Chelčický, Komenský.

A nejenom nepřízeň dějin zašlapala ji do bláta.

Tu perlu jsme zvedli a upozornili a upozorňujeme na ni národ, ona je jeho.“

(Rudolf Horský)

Obsah

Obsah	7
ÚVOD	9
1. OSOBNOST RUDOLFA HORSKÉHO	11
1.1 Životopis Rudolfa Horského	11
2. DÍLA RUDOLFA HORSKÉHO POUŽITÁ V TÉTO DIPLOMOVÉ PRÁCI	14
2.1 Jak pracovat s dětmi (Příručka pro učitele náboženství a pro dobrovolné laické kazatele)	14
2.2 Jak pracovat s mládeží	15
2.3 Dítě v živé církvi	15
2.4 Ostatní Horského texty vztahující se ke katechetickým aspektům	15
3. KAZATEL A PRÁCE S DĚTMI	17
3.1 Pojem katecheta	17
3.2 Schopnosti kazatele	18
3.3 Příprava	19
4. DÍTĚ JAKO PŘEDMĚT KATECHEZE	23
4.1 Kázání pro děti	23
4.2 Zvláštnosti při výuce náboženství	24
4.2.1 Problematika kázně	24
4.2.2 Spolupráce s rodiči	26
4.3 Vývojové stupně duševního života dítěte	27
4.3.1 Dítě čtyřleté až šestileté	28
4.3.2 Dítě sedmileté až osmileté	29
4.3.3 Dítě devítileté až dvanáctileté	30
4.3.4 Dítě dvanáctileté až patnáctileté	30
5. METODIKA PODLE HORSKÉHO	32
5.1 Vyučovací metody dle logického postupu	32
5.1.1 Indukce	33
5.1.2 Analytická metoda	33
5.1.3 Dedukce	34

5.1.4 Syntetická metoda	34
5.1.5 Genetická metoda	35
5.1.6 Dogmatická metoda	35
5.2 Vyučovací metody dle prostředků, které při vyučování převládají	36
5.2.1 Vyprávěcí a přednášecí metoda	36
5.2.2 Metoda rozhovoru učitele s žáky	39
5.3 Metoda opakování	40
5.4 Metoda předvádění	40
5.5 Pomocné metody	43
5.5.1 Problémová metoda	43
5.5.2 Projektová metoda	43
6. NEDĚLNÍ ŠKOLY A JEDNOTY MLÁDEŽE	44
6.1 Stručná historie Nedělních škol	44
6.1.1 Nedělní školy v Československu	45
6.1.2 Nedělní školy v Církvi Československé.....	47
6.1.3 Nedělní školy a skauting.....	54
6.2 Jednoty mládeže	57
6.2.1 Večery Jednot mládeže	60
6.2.2 Samospráva mládeže	63
6.2.3 Individuální pastorace	64
6.3 Kruh přátel mládeže	65
7. ODKAZ HORSKÉHO KATECHETICKÝCH ASPEKTŮ PRO NÁSLEDUJÍCÍ GENERACE	69
ZÁVĚR	72
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	76
SUMMARY	79

ÚVOD

Diplomovou prací, jejímž tématem je Rudolf Horský, kněz Církve československé (husitské)¹ a katechetické aspekty v jeho díle jsem se rozhodla psát, neboť se domnívám, že toto téma nebylo dosud adekvátně zpracováno, ve smyslu souhrnného představení děl Rudolfa Horského, která se týkají zejména katechetické práce s dětmi a mládeží v Církvi československé. Zároveň v daném tématu spatřuji potřebnou aktuálnost, kterou lze opřít nejen o úbytek věřících, resp. o snižující se počet aktivních členů církve, ale zejména o stárnutí členů církve. Církev by se tedy měla snažit naplňovat závazek vůči pokřtěnému, tím jest náboženská výchova zaměřená zejména na mladou generaci, k čemuž by mohla přispět i tato diplomová práce, ve které se, za přispění Horského stěžejních katechetických děl (2. kapitola), budu snažit, představit zejména metody pedagogické, resp. náboženské výchovy, potažmo koncept Nedělních škol², jak jej chápal a ve svém díle představil právě Horský.

Jak už jsem uvedla, tak cílem této diplomové práce, která je rozdělena do sedmi kapitol, po nichž následuje závěr, je představit katechetické aspekty v díle Rudolfa Horského, o jehož osobnosti, ve formě stručného životopisu, pojednávám v 1. kapitole této práce. Katechetické aspekty reprezentují jednotlivé oblasti, kterými se Horský zabýval, je to osobnost kazatele, resp. náboženského vychovatele (3. kapitola), dále dítě, o kterém pojednávám ve 4. kapitole, zejména pak o duševním vývoji dítěte, a poté vyučovací metody, kterými se zabírám v 5. kapitole. Předmětem 6. kapitoly jsou Nedělní školy a Jednoty mládeže a s tím související Kruh přátel mládeže. Poslední 7. kapitola, po níž následuje závěr, je jistou reflexí Horského díla ve smyslu přínosu Horského katechetiky pro současnost.

¹ Roku 1971 VI. sněm Církve československé svým rozhodnutím doplnil název církve slovem „husitská“, čímž vymezil příklon k husitské tradici a české reformaci. V této diplomové práci užívám název Církve československá, a to i s ohledem na skutečnost, že Horského díla, ze kterých jsem při psaní této diplomové práce čerpala, byla vydána před rokem 1971.

² Pojem „Nedělní škola“ píši v celé diplomové práci s velkým počátečním písmenem (N), což přejímám od Horského, který tento pojem ve svém díle *Dítě v živé církvi* takto píše.

Při psaní této diplomové práce jsem použila metodu analytickou a s tím pro mne úzce související metodu genetickou neboli heuristickou.

1. OSOBNOST RUDOLFA HORSKÉHO

Osobnost Rudolfa Horského mne zaujala nejen tím, že byl katechetou Církve československé, ale také tím v jaké době žil.

Rudolf Horský se narodil v roce 1914 a zemřel v roce 2001.³ Žil tedy v době, která je poznamenána 1. světovou válkou v letech 1914–1918 (původně nazývanou Velká válka)⁴, 2. světovou válkou v letech 1939-1945 a vládou „jedné strany“ - Komunistické strany v letech 1948-1989. Pozdní léta svého života prožil již v demokratickém ovzduší, které započalo na podzim roku 1989. Zároveň je to období mnoha vědeckých objevů, sportovních rekordů, technických pokroků, atd.

1.1 Životopis Rudolfa Horského

Rudolf Horský, český teolog, katecheta, biskup Církve československé, profesor a děkan Husovy československé bohoslovecké fakulty v Praze, se narodil 04. prosince 1914 ve Vamberku v Orlických horách jako Rudolf Hovádek⁵ a zemřel 04. srpna 2001 v Praze. Po předchozím studiu na reálném gymnáziu v Hradci Králové a v České Třebové složil v roce 1933 maturitní zkoušku. Poté se rozhodl studovat teologii na Husově evangelické bohoslovecké fakultě v Praze, kterou absolvoval v roce 1938 a následně byl 28. září 1938 v chrámu sv. Mikuláše v Praze vysvěcen na kněze. V roce 1939 se oženil s Annou, roz. Boučkovou, s níž měl tři dcery. Během 2. světové války, kdy v důsledku odtržení Slovenska od zbytku republiky došlo k násilnému přejmenování Církve československé na Církev českomoravskou, se již jako farář náboženské obce v Praze – Žižkově, kde působil do roku 1949, jako mnozí jiní zapojil do protinacistické odbojové činnosti.⁶ Např. v roce 1940, na den narozenin prvního

³ *Český zápas*, Týdeník CČSH, ročník: 94, číslo: 49, vydáno 07. 12. 2014, s. 1.

⁴ O Velké válce se jako o 1. světové válce začalo hovořit v důsledku následujících historických událostí spjatých s 2. světovou válkou.

⁵ O změnu svého příjmení Horský požádal v roce 1947.

⁶ Srov. JINDRA, M. *Sáhnout si do ran tohoto světa*, s. 228.

československého prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka⁷, připravoval v Praze na Žižkově vzpomínkové bohoslužby, na které byli pozváni členové pražských Jednot mládeže⁸. O bohoslužbách se dozvěděli žižkovští vlajkaři⁹ a ti tyto bohoslužby chtěli narušit. Přispěním tehdejšího patriarchy Gustava Adolfa Procházky,¹⁰ resp. žižkovského policejního rady dr. Tunkla mohly být bohoslužby uspořádány, ovšem pod policejním dohledem.¹¹ V květnu roku 1945 se stal diecézním tajemníkem pražské diecéze Církve československé.¹² V roce 1947 byl promován na doktora teologie. V letech 1950–1951 působil jako duchovní v náboženské obci Tmaň (v okrese Beroun) a současně byl profesorem pedagogiky a katechetiky na nově ustanovené Husově československé bohoslovecké fakultě v Praze. V roce 1951 byl zvolen do úřadu ostravského biskupa, avšak v důsledku politických okolností na svůj

⁷ Tomáš Garrigue Masaryk, nar. 1850 v Hodoníně, zemř. 1937 v Lánech, okr. Kladno; zámek Lány byl od dob prezidenta T. G. Masaryka oficiálním letním sídlem československých prezidentů a je jím do současnosti.

Údaje použité u osobností jako je právě T. G. Masaryk, a dále Alexej Čepička, Jan Amos Komenský, Sokrates, apod. jsem čerpala z publikace Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích vydané v Praze v roce 2003.

⁸ O Jednotách mládeže blíže pojednávám v 6. kapitole této diplomové práce.

⁹ Jednalo se o stoupence Vlajky – nacionalisticko-fašistické organizace, která byla založena roku 1930. V roce 1939 se Vlajka stala součástí organizace Národní souručenství - dále jen „NS“ (což bylo po vzniku Protektorátu Čechy a Morava, tedy od března roku 1939, jediné povolené politické společenství; veškeré dosavadní politické strany byly zrušeny a jejich majetek konfiskován). Vlajka se v roce 1940 od NS odtrhla a její vedení projevovalo výraznou proněmeckou politiku, nabízela spolupráci s německou armádou, což tato odmítla s tím, že organizace Vlajka pak nebyla nikdy oficiálně povolena a fungovala tak na vlastní riziko. V roce 1945 byla Vlajka zakázána a její představitelé potrestáni. Srov. HEINC, Zd., KOUNOVSKÝ, J., BAUMBRUK, Vl. *Vyznamenání z doby nesvobody 1939-1945*, s. 14 a s. 47.

¹⁰ Gustav Adolf Procházka, nar. 1872, zemř. 1942. Jeho smrtí byl uprázdněn jak biskupský stolec (místo biskupa „nahradili“ tzv. správci), tak stolec patriarchy. Novým biskupem se v roce 1946 stal Miroslav Novák, nar. 1907, zemř. 2000, pozdější patriarcha a patriarchou byl roku 1946 zvolen František Kovář, nar. 1888, zemř. 1969.

¹¹ JINDRA, M. *Sáhnout si do ran tohoto světa*, s. 228.

¹² Srov. HRDLIČKA, J. *Patriarcha Dr. Miroslav Novák: život mezi svastikou a rudou hvězdou*, s. 94.

biskupský úřad v roce 1953 rezignoval a vrátil se zpět na fakultu, kde byl na přelomu 60. a 70. let 20. století zvolen děkanem. Zároveň se vrátil k činnosti duchovního, neboť v letech 1954–1955 byl farářem v náboženské obci Dobříš a v Přerově nad Labem, kde působil v letech 1954–1967. Následně v letech 1967–1992 působil v náboženské obci v Praze – Spořilově. Kromě akademické činnosti se zabýval organizováním Nedělních škol v Církvi československé, což vyžadovalo vyškolení mnoha učitelů a vedením řady kurzů byl pověřen právě Rudolf Horský. Jeho celoživotní zálibou bylo studium života a díla Jana Amose Komenského.¹³ V roce 1985 se díky jeho iniciativě Církev československá zapojila do projektu „Brýle pro Afriku“, v rámci kterého byly do Afriky odesílány dioptrické pomůcky¹⁴ a byl také činný v domácím i zahraničním křesťanském esperantském hnutí KELI (Kristana Esperantista Ligo Internacia).¹⁵

¹³ Jan Amos Komenský, poslední biskup Jednoty bratrské se narodil roku 1592 dle tradice v Nivnici na Moravě a zemřel roku 1670 v Nizozemsku, kde je pohřben v obci Naarden.

¹⁴ Srov. CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ HUSITSKÁ. *90 let Církve československé husitské: kolektivní monografie*, S. 234.

¹⁵ Srov. *Český zápas*, Týdeník CČSH, ročník: 94, číslo: 49, vydáno 07. 12. 2014, s. 1 a 3.

2. DÍLA RUDOLFA HORSKÉHO POUŽITÁ V TÉTO DIPLOMOVÉ PRÁCI

Rudolf Horský je autorem mnoha knih s náboženskou tematikou. Pro potřeby této diplomové práce jsem však studovala a následně využila zejména ty knižní tituly, ve kterých se Horský zabývá katechetikou, resp. náboženskou výchovou dětí a mládeže. Při psaní této diplomové práce jsem pak vycházela zejména z Horského knihy *Jak pracovat s dětmi (Příručka pro učitele náboženství a pro dobrovolné laické kazatele)* a dále z jeho knižních děl *Jak pracovat s mládeží* a *Dítě v živé církvi*. O těchto knihách blíže pojednám v následujících podkapitolách.

2.1 Jak pracovat s dětmi (Příručka pro učitele náboženství a pro dobrovolné laické kazatele)

Horského kniha *Jak pracovat s dětmi (Příručka pro učitele náboženství a pro dobrovolné laické kazatele)* o celkovém rozsahu 159 stran byla vydána v roce 1952 v Praze s povolením Státního úřadu pro věci církevní¹⁶ a Horský se v ní zabývá tím, jak má vypadat příprava kazatele na práci s dětmi, dále duševním vývojem dítěte, vyučovacími metodami, apod. Jedná se tedy o zásadní katechetický text, který je koncipován velice přehledně s důrazem na praktické využití, i proto se mi tato kniha stala hlavním zdrojem při psaní této diplomové práce.¹⁷

¹⁶ Státní úřad pro věci církevní vznikl v roce 1949 a zanikl v roce 1956. Jeho prvním představitelem byl JUDr. Alexej Čepička, nar. 1910, zemř. 1990; sňatkem s Martou Gottwaldovou se stal zetěm Klementa Gottwalda.

¹⁷ Horský ve své knize *Jak pracovat s dětmi* mimo jiné čerpá z výsledků studií švýcarského profesora ženevské univerzity a tehdejšího ředitele Rousseauova ústavu Pierra Boveta, nar. 1878, zemř. 1965, který je autorem knihy *Le sentiment religieux et la psychologie de l'enfant* (Náboženský cit a psychologie dítěte), ve které se zabývá náboženstvím dítěte a jeho vývojem z pohledu objektivní psychologie. Podle Boveta vznikají u dítěte první náboženské city z lásky k rodičům a své náboženství dítě přijímá nejprve od své matky, resp. svých nejbližších. Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 55-70.

2.2 Jak pracovat s mládeží

Tato kniha byla vydána v roce 1941 v Praze, tedy v době Protektorátu Čechy a Morava, v edici Živá voda, a to ještě pod původním Horského příjmením „Hovádek“. Jedná se o útlou publikaci o rozsahu 29 stran a velikosti malého zápisníku.¹⁸ Horský se v této knize věnuje „formám duchovní péče o mládež a způsobu práce s mládeží“, která již opustila brány školy. Ústředním tématem knihy jsou „Jednoty mládeže“.¹⁹

2.3 Dítě v živé církvi

Horského kniha *Dítě v živé církvi* o rozsahu 76 stran byla vydána v Praze v roce 1947, nákladem Odboru sociální práce Církve československé a pojednává o Nedělních školách. Horský se v tomto díle zabývá nejen historickým pozadím vzniku Nedělních škol v anglosaském prostředí a jejich „průnikem“ za hranice Anglie, tedy též na území pozdějšího Československa, ale také problematikou „Nedělních škol v Československu“, resp. v Církvi Československé.²⁰

2.4 Ostatní Horského texty vztahující se ke katechetickým aspektům

POMŮCKY pro duchovní péči o mladé příslušníky církve československé: pracovní období 1951-1952. Toto Horského katechetické dílo je v podstatě „doplňkem“ jeho knihy *Jak pracovat s mládeží*. *Pomůcky* byly vydány v Praze roku 1951 a jedná se o soubor praktických pomůcek ve formě textů pro ideové večery Jednot mládeže²¹. Kniha je o rozsahu 91 stran a v podstatě se jedná o rozvrh ideových večerů, který Horský v této konkrétní *Pomůcce* začíná 9. večerem a 25. večerem končí. V *Pomůcce* nalezneme jak modlitební texty, tak texty z Písma, příklady rozmluv duchovního, doporučenou literaturu pro mladé čtenáře z řad Jednot mládeže, apod. Každý večer je koncipován tak, aby byl zachován charakter bohoslužebného shromáždění, v rámci kterého by se duchovní měl mimo jiné zabývat konkrétním

¹⁸ Srov. JINDRA, M. *Sáhnout si do ran tohoto světa*, s. 188.

¹⁹ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 3.

²⁰ Více viz HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 1-76.

²¹ Jednotám mládeže a ideovým večerům se podrobně věnuji v 6. kapitole této diplomové práce.

tématem večera, např. přátelstvím a po promluvě, která je v podstatě jistou formou kázání, ve společné diskuzi s mládeží hledat odpovědi na probírané téma.²²

Úvod do katechetiky. Název knihy napovídá, že se opět jedná o dílo s katechetickou tematikou, která byla vydána v Praze roku 1955 Ústředním církevním nakladatelstvím a obsahuje 177 stran. Horský v této knize představuje pojem katecheta, její historický vývoj zahrnující jak Starozákonní náboženskou výchovu, tak katechetické školy napříč konfesemi až po Církev československou.²³

Cesta: otázky a odpovědi. Tato publikace byla vydána v roce 1989 Ústředním církevním nakladatelstvím v Praze a obsahuje 61 stran. Kniha je koncipována formou otázek a odpovědí. Otázky, na které Horský klade své odpovědi, se týkají např. Bible, Zlatých textů Starého a Nového zákona, Desatera, svátostí, vyznání víry.²⁴

Cesta k světlu. Tato Horského kniha byla vydána v roce 1970 v Praze Ústředním církevním nakladatelstvím a obsahuje 111 stran. Jedná se o Novozákonní dějpravu, která měla být doplňkovou literaturou k Bibli a církevnímu zpěvníku.²⁵

Mezi Horského díla dále patří např. kniha **Cesta do Španěl**, kterou vydal vlastním nákladem v roce 1970. Kniha obsahuje 63 stran a pojednává o jeho cestě na Iberský poloostrov, konkrétně Španělska.²⁶

²² Více viz HORSKÝ, R. *POMŮCKY pro duchovní péči o mladé příslušníky církve československé: pracovní období 1951-1952*, s. 1-91.

²³ Více viz HORSKÝ, R. *Úvod do katechetiky*, s. 1-177.

²⁴ Více viz HORSKÝ, R. *Cesta: otázky a odpovědi*, s. 1-61.

²⁵ Více viz HORSKÝ, R. *Cesta k světlu*, s. 1-111.

²⁶ Více viz HORSKÝ, R. *Cesta do Španěl*, s. 1-63.

3. KAZATEL A PRÁCE S DĚTMI

Domnívám se, že než se začneme věnovat osobnosti kazatele, který pracuje s dětmi a osobnosti dítěte, tak by na tomto místě bylo dobré si uvést, co je to vlastně katechetika.

3.1 Pojem katechetika

Horský při definici **pojmu katechetika** vychází z řeckého slova *katachein*, což v doslovném překladu znamená „shora zaznívati“, tj. poučovati, veřejně mluvití.²⁷

Horský ve svém díle *Úvod do katechetiky* uvádí, že „katechetika neboli náboženská pedagogika je nauka“, která se zabývá výukou náboženství a „k náboženství“. Jedná se o důležitý obor, neboť duchovní by neměl jen kázat, ale též vychovávat. Předpokladem dobrého duchovního je znalost „Písma, věrouky, mravouky a církevních dějin“. Duchovní neboli náboženský vychovatel se však neobejde, ani bez znalosti duše dítěte, k čemuž mu mohou být nápomocné např. „znalosti z psychologie a sociologie“.²⁸ Náboženská pedagogika má logicky úzký vztah k pedagogice obecné, což je věda zabývající se výchovou člověka. Samotný název **pedagogika** pochází z řeckého slova *pais*, tj. dítě a *agó*, tj. vedu, což lze přeložit jako „vodění dětí“, popř. „vedení dětí“. Horský dále uvádí, že vzhledem k tomu, že katechetika je založena na budování víry, oproti obecnému vzdělání je „teocentrická“²⁹ s důrazem na soteriologické hledisko, tak pedagogika se ve vztahu ke katechetice jeví jako věda pomocná.³⁰

Horský uvádí, že v listu Efezským se dočteme, že „víra je dar Boží“ a „nelze ji vštípnit učení“. Nicméně cestu k víře, k Bohu, se snaží ukazovat i katechetika, která svou podstatou podává základní křesťanské znalosti. Je jisté, že samotné znalosti nemohou probudit víru, k tomu je zapotřebí „dotek Božího slova“, přičemž Boží slovo může zprostředkovat právě náboženský vychovatel, jenž sám je oddán víře v Krista a

²⁷ HORSKÝ, R. *Úvod do katechetiky*, s. 10.

²⁸ HORSKÝ, R. *Úvod do katechetiky*, s. 3.

²⁹ HORSKÝ, R. *Úvod do katechetiky*, s. 8.

³⁰ Srov. HORSKÝ, R. *Úvod do katechetiky*, s. 12-13.

je po všech stránkách – náboženské, mravní i odborné – řádně připraven. Přesto nelze zaručit, že náboženský vychovatel přivede své posluchače k víře, neboť jak už jsem uvedla, tak víra je dar Boží.³¹

Základní katechetickou pomůckou by mělo být *Písmo svaté, Starého a Nového Zákona*. Při výuce by měl být kladen důraz na osobnost a dílo Ježíše Krista, který by nejen dětem, ale nám všem, měl být vzorem. Nesmí však být opomenuti ani Ježíšovi následovníci, zejména pak osobnosti české reformace a osobnosti Církve československé.³² Podle Horského je třeba zdůrazňovat, že „Bůh se o nás a svět stará“ a „vede nás k cílům“, pro které nás stvořil. Nejvyšším výchovným cílem pak jest „Kristův kříž“, který znamená vykoupení, záchranu člověka. „Vydávat svědectví“ o „Kristově kříži“ by tedy mělo být základní povinností náboženského vychovatele.³³

3.2 Schopnosti kazatele

Ve své knize *Jak pracovat s dětmi* Horský uvádí, že základem práce s dětmi při výuce náboženství je „důkladná příprava“.³⁴ Kromě důkladné přípravy je však také důležitá osobnost kazatele, se kterou by měly být spojeny i určité základní schopnosti.

Podle Horského by kazatel, který pracuje s dětmi, měl umět „jasně a srozumitelně vysvětlovat a přesvědčivě dokazovat, živě a jasně látku podávat, mít dobře slyšitelný hlas, dobrou výslovnost, výraznou gestikulaci, obrazné, konkrétní a současně přísně logické myšlení, dobrou paměť, pedagogický takt, lásku k dětem, trpělivost, atd.“³⁵ Horský tak odkazuje nejen na komunikační dovednosti, schopnost zaujmout vyučované a umění pracovat s probíranou látkou, ale též na pedagogické ctnosti. Ovšem nejdůležitější vlastností, kterou by kazatel měl disponovat, je „pevná křesťanská víra a život dle víry“, neboť pouze takový kazatel dokáže víru předat dál.³⁶ Dále musí kazatel umět správně a pochopitelně předat obsah Písma, tak aby jej

³¹ HORSKÝ, R. *Úvod do katechetiky*, s. 5.

³² Více viz HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 14-19.

³³ HORSKÝ, R. *Úvod do katechetiky*, s. 6-8.

³⁴ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 19.

³⁵ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 20.

³⁶ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 20.

posluchač pochopil, což opravdově, uvěřitelně, dokáže pouze takový kazatel, který se osobně setkal s Ježíšem Kristem, kazatel, jehož učení je opřeno o pravou a hlubokou víru. S tímto pak úzce souvisí velmi dobrá znalost Písma a důkladná teologická příprava.³⁷

Základním předpokladem při kazatelské práci s dítětem je umět v dítěti vzbudit pozornost, umět jej zaujmout, čehož lze dosáhnout např. tím, že se určitý biblický text zasadí do konkrétního zeměpisného a časového prostředí, v podstatě jde o znázornění a přiblížení obsahu biblického textu. Cílem pak je, aby děti, pro které je kázání určeno, chtěly „následovat Krista“.³⁸

Souhrnně můžeme říct, že pro Horského je příprava „dětského“ kazatele důležitou součástí a v rámci přípravy je dobré, nechat si poradit od ostatních kolegů, neboť tímto se nejen zdokonalujeme, ale také se vzájemně obohacujeme a učíme.³⁹

3.3 Příprava

Před zahájením kazatelské činnosti, v našem případě zejména směrem k dětem, by se sám kazatel měl dokonale připravit, resp. připravovat se průběžně, stále, k čemuž dle Horského slouží tzv. „přípravky kazatelů“. Předmětem takové přípravy by dle Horského mělo být:

1. „Duchovní píseň z církevního zpěvníku“.
2. „Čtení z Písma a modlitba“.
3. „Krátký rozhovor zaměřený na duchovní růst kazatelů“.
4. „Zhodnocení minulého nedělního shromáždění“, přičemž je dobré „vzdvihnout klady a upozornit na nedostatky“.⁴⁰

Aby příprava plnila svůj účel, tak by na ní měli laičtí kazatelé a duchovní chodit připraveni, protože v opačném případě se ztrácí čas samotným výkladem

³⁷ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 21.

³⁸ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 21.

³⁹ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 22.

⁴⁰ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 23.

duchovního, který přípravku vede.⁴¹ Dle Horského pak „nejlepší výsledky přináší práce kolektivní“ a „největší brzdou ve zlepšování učitelovy práce je individualismus“.⁴²

Horský se ve svém díle *Jak pracovat s dětmi* mimo jiné odvolává na Ivana Kairova⁴³ a jeho práci *Pedagogika*, ze které Horský cituje, že „učitel by měl pamatovat na aktivitu žáků, měl by se snažit vyvolat jejich zájem o práci, povzbuzovat jejich myšlení, zvědavost a nabádat je k samostatnému myšlení“.⁴⁴ V tehdejší době se jednalo o zcela nový přístup, který je stále aktuální i v dnešní době.

Horský dále uvádí, že každý kazatel by si pro svou přípravu měl zvolit, jakou látku bude se svými žáky probírat, jaké „vyučovací metody“ při tom použije, dále jaké a jestli vůbec použije vyučovací pomůcky⁴⁵ jako např. „obrazy, flanelografy, filmy“, apod. Dále by si měl uvědomit skladbu svých žáků ve vyučovací skupině zejména s ohledem na individuální rysy každého jedince, neboť je sice třeba brát „zřetel na skupinu jako celek“, avšak umět se také zaměřit na každého dle osobnosti zvláště.⁴⁶ Znalý kazatel by tedy měl umět vést svou vyučovací hodinu tak, aby byla přínosem nejen každému jednotlivci, ale vyučovací skupině jako celek. Když si představíme dobu, ve které toto Horský píše, tak lze konstatovat, že to bylo velmi inovativní, neboť teprve v posledních letech se objevuje význam fotografie, obrazů a filmů v katechetice a náboženské pedagogice a zároveň zasazování příběhů do širších kontextů jako jsou „archeologie, historie a textová kritika“.⁴⁷

⁴¹ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 24.

⁴² HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 24.

⁴³ Ivan Andrejevič Kairov, nar. 1893, zemř. 1978, byl ruský pedagog.

⁴⁴ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 24.

⁴⁵ O vyučovacích metodách a pomůckách pojednávám samostatně v 5. kapitole této diplomové práce.

⁴⁶ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 25.

⁴⁷ BRAVENÁ, N. *Dítě teologem*. Nábožensko-pedagogická reflexe dětského prožívání transcendence. In Mireia Ryšková, Mlada Mikulcová. *Myšlení o transcedenci*, s. 205-206.

Práci v přípravce, ale i pak již samotnou práci s dětmi, je vhodné zpětně zhodnotit, uvědomit si pozitiva, ale též negativa své práce, v důsledku čehož může kazatel svou práci jen zdokonalovat.⁴⁸

Každý kazatel musí mít stále na paměti, že jeho prvořadým úkolem je „přivést děti k Ježíši Kristu. Aby jej milovali a po něm toužily.“⁴⁹ Tento aspekt ukazuje na propojení Horského pojetí katechetiky s evangelizací a osobním svědectvím.

Podle Horského by bylo ideální, kdyby se kazatelé na práci s dětmi připravovali tak, jak o tom ze své osobní zkušenosti psal prof. Dr. Adolf Novotný⁵⁰ a jehož slova Horský použil ve své knize *Jak pracovat s dětmi*. Novotný, resp. Horský uvádí:

„**V pondělí** si přečtu úlohu v Bibli a povšímnu si paralelních míst.

V úterý si tentýž biblický text přečtu opět a řeknu si, co mi tímto textem chce Bůh sdělit a snažit se vyslyšet Boží poselství pro současnost.

Ve středu nad textem použiji biblický slovník, apod. a seznámím se s textem po stránce kulturní, historické, náboženské, zeměpisné.

Ve čtvrtek si znovu přečtu biblický text společně s poznámkami a představím si skupinu, se kterou budu pracovat a řeknu si, co z toho použiji při práci s dětmi.

V pátek si ujasním, jak látku uspořádám pro děti, jakých obratů použiji, jak vzbudím jejich pozornost.

V sobotu zhodnotím dosavadní přípravu a položím si základní otázku, jak tímto textem upozorním na Pána Ježíše? Zvolím písně, kterým děti porozumí. Nezapomenu ani na modlitbu za svěřené děti.“⁵¹

Tento přístup Horského je velmi zajímavý a ukazuje nám, že příprava by neměla začínat den před výukou dětí, což v dnešní době jistě mnoho duchovních a katechetů takto nepraktikuje. Nicméně aby byl duchovní, resp. katecheta, na náboženskou výuku řádně připraven, tak by měl biblickému textu věnovat určitý čas.

⁴⁸ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 25-26.

⁴⁹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 26.

⁵⁰ Adolf Novotný, nar. 1891, zemř. 1968, byl evangelický teolog, biblista, autor Biblického slovníku.

⁵¹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 26-27.

Horský postupuje v přípravě od biblického textu k didaktickým prostředkům. Problémem současnosti však je, že mnozí pracovníci s dětmi se zaměřují zejména na metody.⁵²

Na závěr k tomuto tématu Horský uvádí, že jak o průběhu „přípravky“, tak o průběhu práce s dětmi, by měl farář podávat pravidelné zprávy „radě starších“.⁵³

I přes veškeré znalosti, schopnosti a dobré vlastnosti však „Učitelem učitelů“ je Ježíš Kristus⁵⁴, který, jak uvádí Horský, „zůstane nedostižným ideálem učitele a vzácným vzorem vychovatele. Ježíš Kristus jako nikdo předtím upozornil na velikou cenu dítěte a jsou to právě děti, které především k sobě zve a pohoršuje se nad těmi, kteří dětem v přístupu k němu zabraňují“.⁵⁵ Lze tedy konstatovat, že Ježíš Kristus byl učitelem par excellence a svými následovníky by měl být chápán jako jejich vzor.

⁵² Na chyby související s upřednostněním výběru metod před prací s biblickým textem více viz BRAVENÁ, N. *Obrat k dětství. Nové výzvy pro náboženskou výchovu a vzdělávání*. In *Cesty Katecheze: Revue pro katechetiku a náboženskou pedagogiku*, dostupné z <http://www.cestykatecheze.cz/d/Obrat-k-detstvi.pdf>, citována s. 16.

⁵³ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 27.

⁵⁴ Srov. HORSKÝ, R. *Úvod do katechetiky*, s. 24.

⁵⁵ HORSKÝ, R. *Úvod do katechetiky*, s. 26.

4. DÍTĚ JAKO PŘEDMĚT KATECHEZE

Je pravdou, že předmětem katecheze může být kdokoli v jakémkoli věku, nicméně my se zaměříme především na ty nejmenší.⁵⁶

4.1 Kázání pro děti

Jádrem „bohoslužebného shromáždění je styk náboženské obce s Bohem.“⁵⁷ Prostřednictvím písní a modliteb promlouváme k Bohu a Bůh k nám, k náboženské obci a k věřícím, hovoří skrze Písmo.⁵⁸ Prostředníkem komunikace mezi náboženskou obcí a Bohem je duchovní, kazatel. Hluboký význam těchto prostředníků dokládá Horský na starozákonních prorocích, kteří byli typickými kazateli a oznamovali Boží vůli. V Novém zákoně měli ti, co kázali Boží slovo, také hluboký význam - Pán Ježíš zvěstoval spásu lidem - apoštolové svým kázáním dávali svědectví o Ježíšově díle, o jeho smrti, o jeho zmrtvýchvstání, atd.⁵⁹ Kázání je s Biblí úzce spjato a jak uvádí Horský, tak „kázání má být výkladem Písma a každé kázání má na posluchače zapůsobit.“⁶⁰ To by mělo být vlastním cílem každého dobře připraveného kázání.

Podle Horského mezi nejtěžší druhy kázání patří „kázání pro děti“.⁶¹ Chce-li kazatel s úspěchem kázat dětem, tak je musí znát, musí se s nimi setkávat, chápat je a hlavně, mít je rád.⁶² Pokud má kazatel v dítěti probudit zájem a pozornost, tak musí najít nějaký styčný bod, ze kterého může vycházet, tedy počínat si podobně, jako Pán Ježíš při svých „podobenstvích“.⁶³ Kázání pro děti by mělo být krátké, promluva by

⁵⁶O křesťanské výchově dětí, zejména těch nejmenších, pojednává např. Pavla Edita Herciková ve své práci *Křesťanská výchova dětí*, více viz HERCIKOVÁ, P. E. *Křesťanská výchova dětí*. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2002. ISBN 80-239-0353-5.

⁵⁷ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 27.

⁵⁸ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 28.

⁵⁹ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 28.

⁶⁰ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 29.

⁶¹ „Kázání pro děti jako speciální homiletické téma se prolíná s oborem katechetiky a náboženské pedagogiky.“ Více viz BUTTA, T. *Typologie kázání*. In Liguš, J.; Butta, T.; Kolář, P. a kol. *Studie z homiletiky: Kazatelství v kontextu tradice a přítomnosti*, citována s. 217.

⁶² HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 29.

⁶³ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 29.

neměla přesáhnout 10 minut.⁶⁴ Kázání by samozřejmě mělo být součástí pobožnosti, dětské pobožnosti přizpůsobené věku dětí.⁶⁵

4.2 Zvláštnosti při výuce náboženství

Horský se ve své knize *Jak pracovat s dětmi* zmiňuje také o zvláštnostech při výuce náboženství dětí. Mezi tyto zvláštnosti řadí problematiku „kázně“ a „spolupráci s rodiči“. V následujících podkapitolách se tedy budu věnovat právě těmto dvěma tématům.

4.2.1 Problematika kázně

Problematikou kázně se Horský zabývá nejen u dětí, ale také u dospělých. Aby byla náboženská výchova u dětí úspěšná, je třeba, aby děti svému kazateli pozorně naslouchaly a nerušily jej při jeho výkladu. Toho lze dosáhnout např. tím, že kazatel děti „rozsadí“ tak, aby měl o všech přehled, neboť dítě, které je sledováno, a tuto skutečnost si uvědomuje, se chová celkem klidně; v opačném případě je nepozorné a zlobí. Aby mohl kazatel na děti dohlížet a zároveň děti vyučovat, měl by vyučovanou látku znát z paměti, aby nemusel nahlížet do příslušných materiálů, v případě nutnosti tak činit jen sporadicky.⁶⁶

Ke zdárné výuce přispívá i to, když se na výuku chodí „včas“, a to jak děti, tak vyučující, který by měl být na výuku samozřejmě řádně připraven. Krátce, nedat dětem prostor na rozptýlení.⁶⁷ Kázeň dětí a připravenost kazatelova jsou věci, které když se skloubí, tak vedou ke zdárné výuce. „Předpokladem kázně, je též dobrá znalost dětí“, což má, jak uvádí Horský, předobraz v biblickém citátu: „Ovce slyší jeho hlas, on volá své ovce jménem a vyvádí je“ (Jan 10,4). Podle Horského by tedy „každý

⁶⁴ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 30.

⁶⁵ Více viz HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 127-133.

O kázání pro děti více viz BRAVENÁ, N. *Specifika kázání pro dětské posluchače*. In Liguš, J.; Butta, T.; Kolář, P. a kol. *Studie z homiletiky: Kazatelství v kontextu tradice a přítomnosti*. L. Marek: Brno, 2014. s. 269-284, 314s. ISBN 978-80-87127-69-8.

⁶⁶ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 113-114.

⁶⁷ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 114.

kazatel měl mít jmenný seznam svých dětí s daty jejich narození, bydlištěm, údaji o rodičích“, apod., znát informace, které mohou vést k bližšímu pochopení každého dítěte. Nezbytnou součástí náboženské výchovy by měla být také „spolupráce s rodiči“, stejně tak zájem o to, jak děti tráví svůj volný čas, čímž lze předejít vzniku různých problémů.⁶⁸

Horský uvádí „**Desatero podmínek dobré kázně**“, přičemž „kázeň musí být založena na autoritě duchovního a kazatelů. Základem této autority jsou tyto předpoklady:

1. Vzorný osobní příklad, vzorné chování.
2. Znalost výchovné látky (kazatel musí být vždy dobře připraven a musí umět probudit zájem).
3. Dobrý zrak a sluch.
4. Dochvilnost.
5. Důslednost.
6. Dobrá znalost žactva ve skupině.
7. Zájem o všechno, co se dětí dotýká.
8. Vnitřní i zevní klid.
9. Vychovatelský takt v kritických obdobích dítěte.
10. Spolupráce s rodiči a učiteli.“⁶⁹

Pokud při výuce „vznikne nepořádek“, tak, podle Horského, by se měl učitel snažit o nápravu „co nejnápudněji“, k čemuž může posloužit následující postup:

1. Přerušit výklad a zadívat se upřeně na toho, kdo vyrušuje.
2. Pokud to nepomůže, tak je vhodné dát dítěti, které vyrušuje, otázku z právě probíraného učiva; pokud neodpoví, tak vyvolat souseda, aby se dítě, které vyrušovalo, zastydělo.
3. Pokud ani to nepomůže, tak je třeba dítě, které zlobilo, bez rozčilování a bez zvýšení hlasu napomenout.

⁶⁸ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 115.

⁶⁹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 116.

4. V případě, že nepomůže napomenutí před ostatními dětmi, tak je vhodné dítě napomenout mezi čtyřma očima, prostě s ním situaci probrat.
5. O nevhodném chování dítěte informovat jeho rodiče, resp. o tom s nimi pohovořit.⁷⁰

Nutno konstatovat, že kázeň, resp. její udržení, je otázkou autority učitele, přičemž učitel s přirozenou autoritou by neměl mít problém kázeň svých žáků udržet.⁷¹

4.2.2 Spolupráce s rodiči

Horský se logicky zmiňuje také o „spolupráci s rodiči“, která je důležitou součástí náboženské výchovy dítěte. Vliv rodiny a církve na dítě by měl být v souladu, k čemuž může přispět i to, když se rodiče a duchovní pravidelně setkávají a při této příležitosti může duchovní dát rodičům radu, jak by své dítě měli nábožensky vést. Základní náboženské povědomí by totiž svému dítěti měla dát rodina. V podstatě lze konstatovat, že vše, co dítě vidí, vnímá ve své rodině, pak odráží do svého bytí, vztahu ke svému okolí, tj. lidem, věcem, přírodě, atd. Ideální je, když jsou oba rodiče křesťané a náboženskou výchovu svého dítěte podporují, takových rodin je však málo, což se v současné době odráží i v malé návštěvnosti sborů zejména při nedělních bohoslužbách. Dále ke spolupráci s rodiči Horský citujíc Komenského uvádí, že „skutečné uvádění dětí v pobožnost může se začíti někde v druhém roce, když se počíná zjevovati rozumek... Tehdy se jim rozvazuje i jazyk, pokouší se tvořiti srozumitelná slova... Předně, když se starší modlí před jídlem a po jídle, aby si zvykaly tiše seděti nebo státi, vzpínati ručičky a pokojně je držeti. Tomu přivyknou snadničce, jen je třeba ukazovati na sobě pěkný příklad toho a ručičky tak sepjaté jim chvíličku držívati“⁷². V útlém věku dítěte není vhodné jej nutit do učení se např. vyznání víry, modlitby Páně, apod., místo toho by rodiče měli s dítětem hovořit o Bohu, kterého lze nalézt v mnohém kolem nás a v tomto by jim pomocnou ruku měl podat právě duchovní. Horský dále uvádí, že „pokud rodiče nečtou Písmo a nekonají domácí

⁷⁰ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 116.

⁷¹ Více viz LIGUŠ, J. & kol. *Náboženská výchova & výuka, Sborník*, s. 115-116.

⁷² HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 121-122.

pobožnosti, nezúčastňují se bohoslužebného života církve a nedávají dětem příklad řádného křesťanského života, tak nelze mluvit o předškolní náboženské výchově a o spolupráci rodičů s duchovními a kazateli⁷³. Uvést v soulad výchovné vztahy rodičů a církve by tedy mělo být jednou z priorit Církve československé.⁷⁴

4.3 Vývojové stupně duševního života dítěte

Domnívám se, že bez základních znalostí nelze dělat žádnou práci (ačkoliv „kazatelství“ bych nerada nazývala prací, nýbrž raději povoláním). Stejně tak i učitel náboženství, katecheta a kazatel by měl mít určité znalosti, zejména chce-li pracovat s dětmi. Podle Horského by tedy ten, kdo chce pracovat s dětmi a vychovávat je, jim měl porozumět a je samozřejmé, že dítě v každém věku vyžaduje své. Práce s dětmi je tím „nejcennějším“ a nejpodstatnějším, neboť jestliže nepřipravený vychovatel naruší vývoj dítěte, tak způsobené škody se mohou napravit už jen velmi těžko. Z těchto důvodů by měl mít každý vychovatel alespoň „základní znalosti psychologie“ a mít přehled o „duševním vývoji života dítěte“.⁷⁵ Tyto znalosti jsou pak pro dobrého vychovatele základem pro jeho práci s dětmi. Horský uvádí, že se „tradičně rozeznávají tři vývojové stupně dítěte“:

1. Období „od 1. do 6. roku života“, v tomto období se dítě nazývá kojeneček, batole a předškolák.
2. Období „od 6. do 14.“ roku života, tento stupeň obsahuje pubertu.
3. „Mládí“.⁷⁶

Duševní změny dítěte v předškolním věku ovlivňuje hra, ve školním věku je to učení, přičemž dítě se nevyvíjí dle určitých schémat, ale v rámci své individuality.⁷⁷

⁷³ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 123-124.

⁷⁴ Více viz HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 118-127.

⁷⁵ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 31.

⁷⁶ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 34.

⁷⁷ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 34.

4.3.1 Dítě čtyřleté až šestileté

„Broučci a Berušky“, takto malebně Horský hovoří o dětech ve věku mezi čtyřmi a šesti lety. S dítětem tohoto věku je spojena „obrazotvornost“, „hry“ a „svět fantazie“, který je pro něj až skutečností, přičemž „skutečnost a fantazie se prolínají téměř k nerozeznání“. „Myšlení u takto starého dítěte probíhá prakticky formou fantazie a každé zdravé dítě si tímto obdobím musí projít“. Dítě je schopno vnímat „radost z hudby a zpěvu, z tance; projevuje se u něj zvědavost, smysl pro spravedlnost“, apod.⁷⁸

Na druhou stranu je možné u těchto dětí pozorovat „egoismus a krutost“, přičemž „zkušený pedagog“ by měl dokázat tyto projevy „odstranit“ a dítě přivést k pocitu odpovědnosti. Ve spolupráci s rodiči by se měl snažit, aby se u dítěte rozvíjela „vytrvalost a smysl pro povinnost“.⁷⁹

Toto životní období dítěte je zároveň „věkem otázek“, tázání se. Malé dítě, na rozdíl od dospělého člověka, nemá potřebné životní zkušenosti, znalosti, a tak se ptá: „Kdo to udělal?“, „K čemu to je?“, „Proč?“, apod.⁸⁰ Takovéto otázky pak svým způsobem dávají vychovateli prostor pro „probuzení náboženského zájmu“ u dítěte, neboť „vychovatel“ může hovořit o „vzniku světa“ a člověka z křesťanského pohledu.⁸¹

Myšlení dítěte se v tomto věku rozvíjí zejména v úzkém kruhu rodinném, dále na hřišti, apod. Snaží se zjistit, co jej obklopuje, jak se to jmenuje, přičemž zcela logicky se postupem času obzor dítěte stále rozšiřuje. Dítěti je třeba vše vysvětlovat s trpělivostí a hlavně jednoduše, aby to pochopilo.⁸²

Podle Horského by si každý učitel náboženství i dobrovolný laický kazatel měl „prostudovat“ Komenského *Velkou didaktiku*, protože je v ní možné nalézt hluboké myšlenky, např. se v ní můžeme dočíst, že „vše, čím chceme člověka vybavit na celý život, musí se mu dostat v této první škole“ nebo, že „u člověka první dojmy tkví tak

⁷⁸ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 35.

⁷⁹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 36-37.

⁸⁰ Více viz HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 37.

⁸¹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 38.

⁸² Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 39.

pevně, že by bylo zázrakem, kdyby se mohly přetvořit, proto je nejradnější, aby vznikly hned v prvním věku podle předpisů pravé moudrosti“.⁸³ Je tedy patrné, že „čas hraje ve výchově velikou roli“ a „úkolem náboženské výchovy o dítě je starat se pečlivě o to, aby ve spolupráci s rodiči bylo símě evangelia Kristova zaseto včas do dětského srdce.“⁸⁴

Horský je toho názoru, že předškolní děti by měli mít svůj výchovný program, který nazývá „samostatný výchovný plán“ a mělo by se jejich výchově věnovat více pozornosti.⁸⁵

4.3.2 Dítě sedmileté až osmileté

O takto starých dětech Horský hovoří jako o „Zvonečcích“, „Petrklíčích“, „Hvězdičkách“ nebo „Ovečkách“. V tomto věku je dítě již žákem základní školy, s čímž jsou spojeny nové povinnosti. Učení se pro něj stává centrem jeho života, a přestože se určitým způsobem vzdělávalo již před tím, tak učení na základní škole má zcela jinou formu a hlavně jiný řád. Dítě se musí věnovat průběhu vyučování, čímž se u něj rozvíjí pozorovací schopnosti. Tyto prvky se projevují i při studiu náboženství.⁸⁶ Horský uvádí, že se s těmito dětmi pracuje lépe, než s „Broučky“ a „Beruškami“, kteří jsou s ohledem na svůj věk neposední. Pravidelnou výukou se u těchto dětí rozvíjí jejich paměť, tříbí se jim myšlení a zdokonalují se v písemném projevu, který postupem času dokážou propojit s projevem mluveným.⁸⁷ Dále dítě v tomto věku projevuje větší zájem o „učení“, „čtení“, „psaní“, neboť „to vše je pro něj nové“. Lze také pozorovat, že takto staré děti rády vypráví své zážitky, čehož by měl vychovatel, učitel náboženství umět náležitě využít a dítě zaujmout vyprávěním biblických

⁸³ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 40.

⁸⁴ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 40.

⁸⁵ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 41.

⁸⁶ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 42.

⁸⁷ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 42-43.

příběhů.⁸⁸ Podle Horského by pak výuka náboženství měla probíhat tzv. „od známého k neznámému“, neboť výuka v tomto směru pak může nabídnout více možností.⁸⁹

4.3.3 Dítě devítileté až dvanáctileté

Horský skupiny dětí tohoto věku nazývá v případě chlapců např. „Táborité“ a v případě děvčat např. „Sněženky“.⁹⁰ Tyto děti jsou dle Horského dychtivé po získávání nových „zkušeností“ a „zážitků“. Zároveň se jedná o věk dítěte, ve kterém je schopno prosazovat svoje ego, zejména u chlapců se projevuje potřebou, snahou dělat něco zodpovědného. Tyto děti jsou také charakteristické tím, že drží při sobě, sdružují se do skupin, která má svého pomyslného „vůdce“. Ve svém učiteli, vychovateli by nejraději viděli rovnocenného partnera, který jím rozumí. Jedná se o děti, které touží po pohybu. U chlapců lze pozorovat „rvačky“, u dívek „žárlivost“. V tomto věku se také začínají projevovat první dětské lásky. Dále si tyto děti vytvářejí představy o svých hrdinech, které dříve viděli ve svých rodičích, ovšem na jejich místo nyní nastupuje např. „učitel“, „kazatel“, herec, spisovatel, apod. Díky náboženské výchově by se tak jejich hrdinou na pozadí vyprávění i životě a díle mohl stát i Ježíš, „kterého stojí za to následovat“. Stejně tak lze vzbudit zájem o postavy „apoštolů“ a „proroků“, a to na pozadí příběhů, které se o těchto osobách nacházejí v Bibli.⁹¹

4.3.4 Dítě dvanáctileté až patnáctileté

O dětech v tomto věku se hovoří jako o „dorostu“. Jsou to děti, které se již v podstatě nacházejí v pubertě, tedy v období, kdy chlapci a dívky dozrávají v muže a ženy. Tento časový úsek dospívání se projevuje vzdorem, zejména vůči rodičům, na kterých děti nacházejí chyby a dále třeba náladovostí. Dítě se snaží osamostatnit a být „nezávislé“. V tomto životním období je dítě schopno logicky myslet a své myšlenky zachycovat na papír, což je možno vypořádat ve slohových pracích, popř. denících,

⁸⁸ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 43.

⁸⁹ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 44.

⁹⁰ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 45.

⁹¹ Více viz HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 45-48.

které si dívky, ale mnohdy i chlapci vedou. V tomto věku si dorost uvědomuje svoji sexualitu.⁹²

Změny, kterými dospívající prochází, se projevují i na jeho náboženském smýšlení. Ačkoliv dítě vyrůstá a je vychovááno v určitém náboženském modelu, tak v rámci dospívání začíná mít svůj pohled na svět a tedy i na náboženství, proto je důležité, aby vychovatel, kazatel, byl skutečná osobnost a dítě mohl směřovat, vést správným směrem.⁹³

Je to také období, kdy se dítě připravuje na přijetí „svátosti biřmování“ a náboženská výchova by tedy měla být zaměřena tímto směrem. V den svátosti biřmování se pak jako vhodný dárek biřmovanci jeví Bible, zejména pokud nemá svou, ze které může, resp. by měl, čerpat životní zkušenosti, duchovní sílu a mravní ponaučení.⁹⁴

Ke zdárné výuce je třeba využít vhodných pedagogických metod. Vzhledem k tomu, že jedná o poměrně rozsáhlé téma, tak jej pojednám zvlášť v následující kapitole.

⁹² Více viz HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 49-52.

⁹³ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 52-53.

⁹⁴ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 55.

5. METODIKA PODLE HORSKÉHO

Horský uvádí, že učitel náboženství, kazatel může ve skupinách náboženské výchovy využít několik způsobů výchovy, a to zejména dle povahy vyučované látky, tak dle vývojového stavu dítěte, přičemž je třeba umět zvolit správnou metodu a správný postup.⁹⁵

Ve své knize *Jak pracovat s dětmi* Horský představuje několik vyučovacích metod, a to:

– „**dle logického postupu**“, mezi které řadí metodu „indukce“ a „dedukce“, metodu „genetickou“ a „dogmatickou“ a dále metodu „analytickou“ a „syntetickou“;

– „**dle prostředků**“, které při vyučování převládají, tj. metoda „vyprávěcí“ a „přednášecí“ a metoda „rozhovoru učitele s žáky“.

Dále Horský hovoří o metodách:

– „opakování“;

– „předvádění“ („demonstrace“), kam Horský dále řadí: „obrazy; kreslení na tabuli; flanelograf; diapositivy; filmy; mapy; dramatizaci; loutkovou scénu; exkurze“.

V závěru svého pojednání o metodice výuky Horský hovoří o „**pomocných metodách**“, a to o metodě „problémové“ a „projektové“.⁹⁶

5.1 Vyučovací metody dle logického postupu

Horský uvádí, že „při vyučování je možné postupovat od konkrétního (zvláštního) k abstraktnímu (obecnému) nebo naopak. Tím vzniká dvojí myšlenkový postup, a to indukce a dedukce“.⁹⁷

⁹⁵ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 70.

⁹⁶ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 70-113, (uvedeným metodám se věnuji v následujících podkapitolách).

⁹⁷ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 71.

5.1.1 Indukce

Výraz „indukce“ pochází z latinského slova *inducere* – přiváděti, nebo *induco* – návod.⁹⁸

Horský uvádí, že tato metoda spočívá v tom, že učitel představí novou látku na několika příkladech, ze kterých se pak odvodí „**obecné pravidlo**“, přičemž každé pravidlo, ke kterému posluchači, resp. žáci prostřednictvím „indukce“ dojdou, musí být jasně a stručně formulované.⁹⁹

Příklad této metody si můžeme ukázat např. na „podobenství *O marnotratném synu*“ (Lukáš 15,11-32). Oddělením „nepodstatných“ událostí a znaků v podobenství získáme „obecné pravidlo“, kterým v tomto případě je, že pokud hříšník činí pokání, tak mu Bůh odpouští. Takovéto zobecnění biblického textu se nazývá „**zlatá věta**“.¹⁰⁰ Příkladem „zlatých vět“ mohou být jak texty Starého zákona, tak texty Nového zákona, které ve své knize *Cesta: otázky a odpovědi* uvádí i sám Horský, např.:

„*Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, muže a ženu stvořil.*“ (Genesis 1,27)

„*Začátek moudrosti je bázeň před Hospodinem.*“ (Příslaví 9,10)

„*Pamatuj na svého Stvořitele ve dnech svého jinošství, než nastanou zlé dny a než se dostaví léta, o kterých řekneš: „Nemám v nich zalíbení.“*“ (Kazatel 12,1)¹⁰¹

„*Miluj Hospodina, Boha svého, celým svým srdcem, celou svou duší a celou svou myslí*“ a „*Miluj svého bližního, jako sám sebe.*“ (V tomto případě se jedná o patrně nejdůležitější zlaté věty z Nového zákona, tzv. dvojí přikázání lásky a můžeme se je dočíst v evangeliu podle Matouše 22,37-39).¹⁰²

5.1.2 Analytická metoda

„Analytická metoda“ spočívá v tom, že určitý celek rozkládáme na jednotlivé části. Přínosem této metody při výuce je to, že se tím žáci učí samostatně pozorovat,

⁹⁸ Srov. LIGUŠ, J. & kol. *Náboženská výchova & výuka, Sborník*, s. 107.

⁹⁹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 71.

¹⁰⁰ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 71-72.

¹⁰¹ Srov. HORSKÝ, R. *Cesta: otázky a odpovědi*, s. 20-21.

¹⁰² Srov. HORSKÝ, R. *Cesta: otázky a odpovědi*, s. 25.

usuzovat a tvořit. Jde o to, že žák nahlíží na celek, který pak dokáže v rámci této metody rozdělit na části.¹⁰³

Jednoduchým příkladem této metody může být např. bohoslužebný stůl, na který se všim, co je na něm umístěno, nahlížíme jako na celek, ovšem prostřednictvím analytické metody jsme schopni celkem rozložit na jednotlivé části, v daném případě přestaneme chápat stůl jako celek, ale uvědomujeme si i jednotliviny, které na stole jsou - „kalich“, „patena s hostií“, „svícen“, knihy, „květiny“, atd.¹⁰⁴

Využití analytické metody je vhodné např. při studiu biblického textu. Určitý celek (biblický text) se rozdělí na menší části, ze kterých pak induktivní metodou je možné získat „obecné pravidlo“, resp. „zlatou větu“.¹⁰⁵

5.1.3 Dedukce

Název „dedukce“ pochází z latinského slova *deducere, deduco* – vésti, sváděti, odvádět, odvracet, popř. *deductio* – odvedení, vypuzení.¹⁰⁶

Horský uvádí, že na rozdíl od „indukce“ užívá tato metoda opačného postupu. Učitel tedy nejprve seznámí žáky s „obecným pravidlem“, které pak aplikuje na konkrétních příkladech a jevech.¹⁰⁷

Příkladem nám mohou být např. svátosti. Učitel o tomto pojmu nejprve obecně pohovoří, tedy co znamená to slovo, co je možné si pod tímto pojmem představit, a teprve poté konkretizuje jednotlivé svátosti, které dále postupně vysvětlí.¹⁰⁸

5.1.4 Syntetická metoda

V souvislosti s metodou „dedukce“ se Horský dále zmiňuje o metodě „syntetické“ neboli „souborné“. Pojem syntetický pochází z řečtiny a významově jej

¹⁰³ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 72.

¹⁰⁴ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 72.

¹⁰⁵ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 73.

¹⁰⁶ LIGUŠ, J. & kol. *Náboženská výchova & výuka, Sborník*, s. 107.

¹⁰⁷ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 73.

¹⁰⁸ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 73.

přibližuje sloveso *syntíthesthai* – smluvit se, souhlasit, dohodnout se s někým.¹⁰⁹ Jedná se o metodu, při které se uplatňuje skládání určitých celků (biblického) textu v jednu syntézu.¹¹⁰ Názorným příkladem může být, že „učitel např. vykládá o jednotlivých dobách církevního roku, které tvoří jeden celek“.¹¹¹

Aby bylo vyučování úspěšné, a to je třeba na tomto místě zdůraznit, tak je vhodné, užívat **všechny metody společně**, neboť tyto se vzájemně doplňují a bylo by tedy kontraproduktivní, nadřazovat jednu metodu druhé, přičemž užití určité metody musí vyplývat z daného učiva a vyspělosti žáků.¹¹²

5.1.5 Genetická metoda

Další metodou, o které se Horský zmiňuje, je metoda „genetická“, která má blízko k metodě „induktivní“. Tato metoda bývá nazývána též „*heuristická*“, tedy „vynálezací“, což je odvozeno od Archimedova slavného zvolání „*heureka*“, tj. našel jsem. Dále je tato metoda nazývána „demokratickou“, protože v jejím popředí stojí žák. Užití této metody se projevívá tím, že učitel postupuje tak, že své žáky zkouší, čímž zjišťuje jejich znalosti. Učitel také při užití této metody nechává své žáky mluvit a jejich vědomosti dále rozšiřuje dialogem s nimi. V podstatě se jedná o rozhovor formou otázek a odpovědí s důrazem na aktivitu žáka.¹¹³

5.1.6 Dogmatická metoda

Poslední metodou, kterou Horský řadí mezi metody „dle logického postupu“, je metoda „dogmatická“. Horský uvádí, že při užití „dogmatické“ metody podává učitel poznatky jako daná fakta, v popředí tak stojí on a žák je v roli „pouhého“ posluchače,¹¹⁴ v důsledku čehož je tato metoda nazývána též „aristokratickou“, neboť

¹⁰⁹ LIGUŠ, J. & kol. *Náboženská výchova & výuka, Sborník*, s. 108.

¹¹⁰ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 74.

¹¹¹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 74.

¹¹² Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 74-75.

¹¹³ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 75.

¹¹⁴ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 75.

učitel žákům předává nezpochybnitelná fakta prověřená jeho zkušenostmi a historií.¹¹⁵

5.2 Vyučovací metody dle prostředků, které při vyučování převládají

Připomeňme si, že Horský mezi metody „dle prostředků, které při vyučování převládají“, řadí metodu „vyprávěcí“ a „přednášecí“ a metodu „rozhovoru učitele s žáky“.

5.2.1 Vyprávěcí a přednášecí metoda

„Vyprávěcí“ a „přednášení“ metoda zaujímá v náboženské výchově první místo a může mít následující formy:

- **„přednášecí“** – učitel přednáší, žák poslouchá;
- **„předříkavací“** – „učitel předříkává a žák opakuje“. Tato forma výuky je vhodná zejména u mladších žáků;
- **„diktovací“** – „učitel diktuje a žák si zapisuje“.¹¹⁶

Dále se Horský v rámci této metody zmiňuje o požadavcích, kterými jsou:

- **„obsahová pravdivost a ideová správnost“** - toto je první a základní podmínkou náboženského vyučování. Podstatou je, že učitel nesmí Ježíše Krista a Boha žákům vykreslovat vlastními slovy a podle svých ideálů, nýbrž vyprávěná látka musí vycházet z Písma, má být svázána s biblickým textem, což může žáka „uvést pod vliv svědectví Písma a do skutečného obecenství s Kristem“;¹¹⁷
- **vhodný „výběr látky“** - látka by měla být zvolena podle „výchovního plánu“ a žáci by jí neměli být přetěžováni, neboť „méně bývá často více“. Samotné vyprávění „by nemělo trvat déle než půl hodiny“, k čemuž se samozřejmě musí připočítat čas na společnou „modlitbu“, „čtení z Písma“, „zpěv písní“ a „různé formality“. Aby byl v podstatě časově omezený prostor vyplněn užitečně, tak by měl

¹¹⁵ LIGUŠ, J. & kol. *Náboženská výchova & výuka, Sborník*, s. 108.

¹¹⁶ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 76.

¹¹⁷ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 76-77.

být učitel dobře připraven, což se od zkušeného učitele náboženství, který by měl mít pro biblické vypravování i zapálené srdce, očekává. Předpokladem pečlivé přípravy je dobrá znalost Písma;¹¹⁸

– **jasné rozdělení látky** – obecně vzato vyprávění, přednášení látky se obvykle člení na „úvod“, ústřední část a „závěr“, přičemž „úvod“ by měl „být působivý“, učitel by jím měl zaujmout žáky a upoutat jejich pozornost;¹¹⁹

– **„logické uspořádání látky“** – „vyprávěná“, přednášená „látka musí mít logickou“ posloupnost, což opět odkazuje k pečlivé „přípravě“ učitele. Pokud bude učitel vyprávět příběh např. „*O Marnotratném synu*“ (Lukáš 15,11-32), tak by si dle Horského měl vytyčit tyto body - „*otec má dva syny; mladší jde do světa a utrací zděděný majetek; když vše utratí, tak se mu vede špatně; vzpomíná na domov a lituje svého činu; vrací se domů a činí pokání; otec mu odpouští; starší syn závidí; závěr a poučení*“. Aby se udržela pozornost žáků, tak by mělo mít „vyprávění“ stoupající tendenci a samotný závěr by měl přinést poučení z vyprávěné látky;¹²⁰

– **„názorný výklad“** – podstatou je, aby „vyprávění“ bylo názorné, zejména u dětí, které tak obsahu „vyprávění“ lépe porozumí. Dobré také je, když učitel vypráví tzv. z paměti a bez potřeby nahlížet do materiálů, čímž si s dětmi udrží „zrakový kontakt“. Dále by učitel neměl používat „cizí slova“, která se v Bibli sice vyskytují, např. „farizeus“, „samaritán“ nebo „levita“, protože děti těmto výrazům, pokud je slyší poprvé, nemusí porozumět. „Vyprávění“ lze doplnit názornými příklady, ukázkami, např. pomocí „obrazů“, „flanelografů“, apod.;¹²¹

– **„poutavost, působení na cit, představivost a na vůli žáků“** – tím vším bude „vyprávění“ učitele, pokud bude přesvědčivé a bude vycházet z jeho nadšení pro věc, které se věnuje. Aby „vyprávění“, resp. náboženská výuka tzv. padla na úrodnou půdu, měl by učitel své posluchače, resp. děti znát.¹²² Cílem by neměla být pouze snaha předat dětem znalosti o biblickém poselství, nýbrž i zapůsobení na jejich

¹¹⁸ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 76-77.

¹¹⁹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 76, 78.

¹²⁰ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 76, 79-80.

¹²¹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 76, 80-81. O použití obrazů, apod. pojednávám níže v této kapitole.

city. Učitel by měl svým „vyprávěním“ v dětech probudit víru a lásku ke Kristu, která se pak projeví v lásce k ostatním, v mravní síle, „nadšení“, „trpělivosti“, přičemž cit by měl vyústit v opravdový skutek. Učitelovo „vyprávění“ musí být uplatnitelné i v reálném světě, jedině tak dítě nejlépe pochopí, co je mu předáváno. Důležité také je, zapůsobit na „vůli dítěte“, aby se Boží vůli podřizoval dobrovolně, z lásky a nikoliv ze strachu, ačkoliv to pro něj bude jakkoliv obtížné,¹²³

– **„srozumitelná a správná řeč“** – tato slova vystihují podstatu řeči, jak by měla vypadat při náboženské výuce. Dítě musí vykládané látce porozumět a výklad jej musí zaujmout. Naopak nejasná a nesrozumitelná řeč dítě nezaujme. Dítě také pozná, že učitel nevypráví „od srdce“, bez zapálení pro věc.¹²⁴

V závěru svého pojednání o „vyprávěcí“ metodě Horský uvádí **„Desatero kultury řeči vychovatele:**

1. Mluv výrazně!
2. Správně artikuluj!
3. Dávej správný přízvuk!
4. Moduluj!
5. Mluv přirozeně!
6. Dbej na mluvnickou správnost!
7. Mluv z vnitřního přesvědčení!
8. Používej obratů žactvu pochopitelných a vyhýbej se cizím slovům a výrazům!
9. Bud' určitý ve výrazech!
10. Mluv zajímavě, abys žáky upoutal!¹²⁵

¹²² O znalosti dětí, které kazatel vyučuje a jak k takové znalosti dojít, jsem již pojednala na jiném místě této diplomové práce.

¹²³ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 76, 81-83.

¹²⁴ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 76, 85.

¹²⁵ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 86.

5.2.2 Metoda rozhovoru učitele s žáky

Tato metoda se nazývá též „erotematická“, „katechetická“ a „dialogická“ a jak už samotný název napovídá, tak podstata této metody spočívá v „rozhovoru učitele s žáky“. Za metodou „vyprávěcí“ zaujímá druhé místo. Základem použití této metody je umění klást otázky, což věděl již Sokrates (nar. 469 př. Kr., zemř. 399 př. Kr.) a s úspěchem tuto metodu používal, i proto je tato metoda nazývána též „sokratická“. Aby mohla být použita s úspěchem, tak musí učitel bezvadně ovládat učivo a umět klást otázky, které by:

- měly být **„stručné“ a přiměřené věku dětí;**
- měly by **„podněcovat myšlení dětí“;**
- měly být **adresovány všem dětem**, kterým učitel poskytne dost času na přemýšlení, ovšem za účelem odpovědi vybere jen jedno dítě, které na otázku odpoví.¹²⁶

Pokud učitel klade správné otázky, tak u žáků podněcuje myšlení, čímž se vyvarují pasivnímu učení.¹²⁷ Ovšem nejde jen o „správné kladení otázek“, ale i o „správné přijímání odpovědí“. „Odpověď má být věcná a logická“ a v takovém případě jí „učitel mlčky uzná, nebo reaguje slovy ‚dobře‘ nebo ‚ano‘“. Stává se, že dítě na danou otázku odpoví z části správně, v tento moment učitel odpověď nezavrhne jako celek, ale snaží se jej přimět, aby svou odpověď doplnilo, upravilo. V případě „nesprávné odpovědi“ by učitel měl hledat „příčinu“ špatné odpovědi. Příčin pak může být více, např. „otázka mohla být formulována nepřesně“ nebo mohla být „těžká“. V takovém případě by se měl učitel zeptat znovu a lépe. Důvodů nesprávných odpovědí může být vskutku několik (nesoustředěnost, ostýchavost, apod.), ale vždy je třeba hledat příčinu a zároveň řešení. Každopádně, ať už dítě odpoví správně nebo špatně, mělo by odpovídat „samostatně, celou větou a gramaticky správně“,¹²⁸ neboť tímto způsobem lze docílit myšlení dětí.

¹²⁶ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 86-87.

¹²⁷ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 88.

¹²⁸ LIGUŠ, J. & kol. *Náboženská výchova & výuka, Sborník*, s. 113-114.

5.3 Metoda opakování

„Repetitio est mater studiorum“ aneb „opakování je matka učení (moudrosti)“. Tato latinská fráze je naprosto výstižná, neboť „opakování“ je při učení důležitým prvkem. Opakováním si děti lépe uloží získané informace do paměti. „Opakování“ by mělo probíhat „zábavnou, zajímavou formou“, ideálně „rozhovorem“, „soutěžemi“, ukázkami obrazů nebo i prostřednictvím filmů. Při „opakování“ by měl učitel klást důraz na látku, se kterou měly děti problémy.¹²⁹

Horský uvádí sedm zásad pro „opakování“:

1. „Pravidelně“ opakovat učivo.
2. Dodržovat „plán“ a pamatovat „na čas“.
3. Být „stručný“.
4. „Čtvrtletně“, popř. koncem roku dbát na „utřídění“ učiva.
5. Aplikovat učivo do praxe, do života.
6. Opakovat přiměřeně „schopnostem“ dětí.
7. „Používat vhodnou tázací formu“.¹³⁰

5.4 Metoda předvádění¹³¹

Již Komenský upozornil na skutečnost, že vyučování by mělo vycházet „od smyslových obrazů“, což v 17. století nepatřilo k běžné praxi.¹³² Horský uvádí, že Komenský ve své Didaktice apeluje na učitele, když píše: „Vaším zlatým pravidlem budiž, aby všechno bylo předváděno všem smyslům, kolika možno.“¹³³ Podle Horského jsou pro toto sdělení tři důvody:

1. prvním důvodem je, že „poznání musí vycházet od smyslů“, protože „nic nepochází od rozumu“, pokud to před tím „nebylo ve smyslu“;

¹²⁹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 97-98.

¹³⁰ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 98-99.

¹³¹ O této metodě Horský hovoří též jako o metodě názorné a také jí nazývá metodou demonstrace.

¹³² HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 99.

¹³³ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 99.

2. druhým důvodem je skutečnost, že „věci se vtiskují nejprve a bezprostředně smyslům a teprve“ poté prostřednictvím „myslů rozumu“;
3. třetím důvodem je skutečnost, že to, co vidíme, si snadněji pamatujeme, i kdybychom to viděli pouze jednou, a je tedy možné konstatovat, že to, co děti vidí, si zapamatují lépe, na rozdíl od věcí, které vnímají pouze sluchem.¹³⁴

Vykládanou látku je možné znázornit pomocí:

– **„obrazů“** – při znázorňování učiva mají velký význam. Obrazy slouží jako vhodný doplněk při vyprávění biblických příběhů. Obrazy mohou být „symbolické“ zobrazující „abstraktní“ symboly, které bez doplňujícího vysvětlení samy o sobě nic nevyprávějí, např. „srdce“, „pochodeň“; dále se jedná o obrazy „formální“, které znázorňují náboženské výjevy, které nebývají kvalitní a postrádají uměleckou hloubku, tu však mohou nahradit obrazy „umělecké“, které jsou kvalitní. Dětem ovšem musíme předložit takový umělecký obraz (obrazy), aby svým provedením odpovídal jejich věku.¹³⁵

– **„kreslení na tabuli“** – při „vyprávění“ a souběžném „kreslení na tabuli“ dochází k zapojení nejen sluchu, ale též zraku, čímž lze lépe udržet pozornost dítěte. Při „kreslení na tabuli“ by se ovšem učitel neměl k dětem otáčet zády, ale snažit se s nimi udržovat zrakový kontakt, což může doplnit i otázkami. Dále je vhodné používat „barevné křídly“, „kreslit jednoduše“ a pouze „podstatné věci“, přičemž tabule, na kterou učitel kreslí, musí být čistá. Kreslení pak nesmí rušit samotný výklad učiva, ale vhodně jej doplňovat. Důležité je „psát čitelně“; v případě malých dětí by mělo být samozřejmostí psát „hůlkovým písmem“.¹³⁶

– **„flanelograf“** – jeho podstatou je, že „flanel na flanelu drží“. Prakticky se jedná o pohyblivý obraz. V průběhu vyprávění určitého biblického příběhu

¹³⁴ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 99-101.

¹³⁵ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 101-102.

¹³⁶ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 104-105.

průběžně příkládáme na velkou flanelovou tabuli motivy odpovídající aktuálnímu vyprávění.¹³⁷

– **„film“** – sám Horský uvádí, že „film“ je „nejúčinnější“ názornou pomůckou. Prostřednictvím filmu se můžeme přenést do biblických krajin, přiblížit si biblické postavy nebo postavy známé z církevních dějin (Jan Hus, Johanka z Arku). Podle Horského je možné vhodný film promítat „před výkladem nové látky“, což u dětí může navodit „zájem o dané téma“, popř. je možné film pustit až po výuce, čímž si děti probrané téma připomenou a upevní si znalosti, které získali v průběhu výuky.¹³⁸

– **„map“** – Horský se krátce zmiňuje i o mapách.¹³⁹ Domnívám se, že jako „obraz“ pomůže znázornit biblické postavy, místa, tak „mapa“ může být důležitým pomocníkem pro orientaci, kde se konkrétní biblické místo nachází, čímž si lze utvořit reálnější představu. Při výuce je nejvhodnější použít biblické mapy, resp. atlasy, na kterých jsou zaznamenány nejen geografické údaje, ale i datace, apod. Sám Horský uvádí, že vhodné jsou „nástěnné mapy“ např. s vyobrazením „Palestiny“, „cest apoštola Pavla“, atd.¹⁴⁰

– **„dramatizace“** – jedná se o „předvedení výchovné látky s úlohami rozdělenými mezi děti“. Smyslem je zkonkrétnění biblických příběhů. Děti si tak zábavnou formou, v podstatě formou hry, zopakují učivo.¹⁴¹

– **„loutková scéna“** - prostřednictvím marionet, popř. maňásků je možné sehrát určitý biblický příběh, přičemž nesmí dojít k odklonu od biblického děje.¹⁴²

– **„exkurze“** – spočívá v tom, že učitel s dětmi opustí „obvyklý“ vyučovací prostor a jde s nimi tam, kde je možnost rozšířit dětem vědomostní obzory. Horský uvádí, že cílem může být místo, které má vztah ke vzniku církve. Vhodné je také navštěvovat sousední sbory a poznávat tak jiné prostředí. Cílem se však také mohou

¹³⁷ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 105-106.

¹³⁸ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 107-108.

¹³⁹ Více viz HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 108.

¹⁴⁰ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 108.

¹⁴¹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 109.

¹⁴² Více viz HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 109-111.

stát např. hřbitovy.¹⁴³ Domnívám se, že cílem mohou být též např. církevní stavby (kostely, kláštery), ale třeba i hrady a zámky a v případě starších dětí též např. galerie. Podstatné je, aby učitel navštívené místo spojil s náboženskou tematikou.

Horského výčet názorných pomůcek si dovoluji doplnit o **fotografii**. Z vlastní zkušenosti jsem přesvědčená, že osobní návštěva biblických míst je nenahraditelná, nicméně právě prostřednictvím fotografií lze podobnou zkušenost velmi dobře zprostředkovat, což umožní lepší, reálnější představu o biblických krajinách, reáliích. S fotografií pak pracují i dnešní učebnice náboženství.¹⁴⁴

5.5 Pomocné metody

Mezi „pomocné“ metody Horský řadí „problémovou“ a „projektovou“ metodu.¹⁴⁵

5.5.1 Problémová metoda

Využití této metody spočívá v tom, že učitel „dává dětem k řešení určité úkoly (problémy)“, které vycházejí z jejich běžného života. Takovým problémem může být např. „odpuštění bližnímu“ nebo „pomoc nemocnému“ spolužákovi.¹⁴⁶ Podstatou této metody je, že na začátku nemáme všechny potřebné informace k úspěšnému vyřešení problému.

5.5.2 Projektová metoda

„Projektová“ metoda je podobná metodě „problémové“ s tím, že „projektová“ je zaměřená na praktické řešení problému na rozdíl od metody „problémové“, která jej řeší na teoretické úrovni. Praktickým příkladem může být zapojení dětí do úklidu sboru, úprav nástěnek, pomoc seniorům, apod.¹⁴⁷

¹⁴³ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 112-113.

¹⁴⁴ Viz. MARKOVÁ, V. et al. *Kořínky víry*. Praha: Církev československá husitská, 2019. 2 svazky. Blahoslav. ISBN 978-80-7000-153-0.

¹⁴⁵ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 112-113.

¹⁴⁶ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 112-113.

¹⁴⁷ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 113.

6. NEDĚLNÍ ŠKOLY A JEDNOTY MLÁDEŽE

Ačkoliv si církevní představitelé v době předválečné¹⁴⁸ uvědomovali potřeby „Nedělních škol“ a i zájem z řad dětí a rodičů, tak tyto v podobě, v jaké byly zvažovány, nebyly nikdy prakticky realizovány. Je však známo, že „Nedělní školy“ v Církvi československé existovaly, a to např. v náboženské obci v Praze na Žižkově, jejímž duchovním byl Rudolf Horský. Ten své zkušenosti z „Nedělní školy“ sepsal ve své knize *Dítě v živé církvi*, která byla jako metodický materiál zaslána do všech náboženských obcí. Ačkoliv „Nedělní školy“ v Církvi československé prakticky neexistovaly, tak přesto byla snaha, vytvořit směrnice pro tuto novou složku církevní práce. Nesměl však být použitý název „Nedělní škola“, neboť dle ustanovení § 62 odstavec 1 zákona č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon) „učiliště, které není státní, nesmí užívatí názvu škola“.¹⁴⁹ Poválečný církevní sněm „Nedělní školy“ schválil a od roku 1947 byly všechny náboženské obce Církve československé **„povinny“** zavést mimoškolní duchovní péči o děti.¹⁵⁰ S ohledem na shora uvedený zákon byl **název „Nedělní škola“ modifikován na název „Duchovní péče o děti na půdě náboženské obce“**.¹⁵¹ Náboženská výchova dětí a mládeže měla nalézat podporu v „Kruhu přátel mládeže“, novém odboru, jehož vznik byl roku 1948 usnesením ústřední rady Církve československé schválen a tento nový odbor měl „být zřizován ve všech náboženských obcích“, jak uvádí Horský ve svém pojednání pro Náboženskou revue v roce 1949.¹⁵²

6.1 Stručná historie Nedělních škol

Horský ve své knize *Dítě v živé církvi* uvádí, že „za zakladatele Nedělní školy je všeobecně pokládán Robert Raikes“, který žil na přelomu 18. a 19. století v Anglii. Raikes si uvědomoval „osud zanedbaných dětí“, které se potulovaly ulicemi, „a proto se rozhodl“, že jim poskytne všeobecné i náboženské vzdělání, což činil každou neděli,

¹⁴⁸ Mám zde na mysli období před 2. světovou válkou, tedy před rokem 1939.

¹⁴⁹ *Zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon)*, § 62.

¹⁵⁰ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 11-13.

¹⁵¹ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 34.

¹⁵² HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: Náboženská revue, s. 85.

odtud název „Nedělní školy“. Když byly později zavedeny bezplatné obecné školy dostupné všem, tak se v těchto „Nedělních školách“ upustilo od všeobecného vzdělávání („čtení, psaní“) a meritem „Nedělní školy“ se stala výuka náboženství. „Nedělní škola“ se rychle rozšiřovala nejen na území Anglie, ale též do Ameriky. Do kontinentální Evropy se „Nedělní škola“ dostala zásluhou „evangelických církví“.¹⁵³

Výuka „Nedělních škol“ anglického a amerického vzoru byla „přizpůsobena chápavosti dětí“ a dělila se na „tři skupiny“:

1. **„Elementární“** – „oddělení začátečníků“, tj. děti ve věku tří až pěti let; dále „oddělení maličkových“, tj. děti šestileté až osmileté a „omladina“ ve věku devíti až dvanácti let.
2. **„Pokračovací“** – „dorost“ ve věku třinácti až šestnácti let a „dospívající mládež“ ve věku sedmnácti až jednadvaceti let.
3. **„Dospělí“** – ti tvořili „samostatnou skupinu“.¹⁵⁴

Horský dále uvádí, že „anglické a americké Nedělní školy“ měly vzorně, „systematicky zpracované cykly úloh dle přesného plánu“, přičemž na počátku „každé úlohy“ byl „uveden cíl“, následovala „příprava učitelů“ a poté „vlastní látka“, která musela korespondovat s vnímavostí dětí, resp. s jejich duševním vývojem.¹⁵⁵

6.1.1 Nedělní škola v Československu

Horský uvádí, že „v Čechách byla první Nedělní škola založena v roce 1864 v Krabčicích“ a vlivem evangelických farářů, např. „L. B. Kašpara“, „Molnara“ a „Karafiáta“ se čile rozšiřovala. „Nedělní škola“ doplňovala výuku náboženství na školách a „jejím úkolem bylo působit i mezidenominačně“. V roce 1921 byl založen „Svaz Nedělních škol v Československu“, k čemuž „přispěl i dr. Karel Farský“, první patriarcha Církve československé. „Svaz Nedělních škol v Československu byl zapojen do světového svazu Nedělních škol“, který byl založen „v Římě roku 1907 se sídlem v

¹⁵³ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 13-14.

¹⁵⁴ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 17.

¹⁵⁵ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 19.

New Yorku“. „Účelem svazu Nedělních škol v Československu“ bylo centralizovat existující „Nedělní školy“, udržovat mezi nimi vzájemné spojení, napomáhat jim v činnosti a poskytovat jim duchovní i finanční podporu.¹⁵⁶

Ve čtyřicátých letech dvacátého století se „Nedělní školy“ na našem území vyskytovaly zejména v rámci evangelických denominací, a to po vzoru anglických a amerických Nedělních škol. V jejich čele stál „superintendent“, jehož úkolem bylo nejen „organizovat Nedělní školu“, ale také „vést seznam žáků“, „vyhledávat vhodné učitele“, „konat úvodní pobožnost“, apod. „Superintendentem“ mohl být samotný farář a mezi jeho blízké spolupracovníky patřil „pokladník“, „varhaník“ a „knihovník“, ale i další pracovníci, kteří se podíleli na zdárném chodu „Nedělní školy“.¹⁵⁷

„Úlohy“ pro Nedělní školy v Československu byly vydávány Svazem Nedělních škol a některými církvemi (např. evangelická církev si úlohy vydávala sama) a byly, podobně jako u těch anglických, „zpracovány dle církevního roku“. V úlohách ze třicátých let dvacátého století byl na jejich začátku uveden „úvodní proslov vedoucího Nedělní školy“, následoval „cíl úlohy“, dále rady, jak zaujmout děti, jak jim vypravovat a závěr obsahoval praktickou složku, tedy „kreslení“, „modelování“, „dramatizaci“, apod. Obsahem úlohy byl také „zlatý text“, který se děti měly učit nazpaměť. „Zvláštní pozornost“ byla věnována významným dnům, kterými byly např. „vánoce“ nebo „velikonoce“. Horský dále uvádí, že na podzim se pořádaly tzv. „slavnosti žňové“, „jejímž účelem bylo vést děti k vděčnosti za dary Boží a k pochopení dění přírody“¹⁵⁸. Při této slavnosti děti zdobily bohoslužebný prostor květinami a přinášely část úrody z polí a ovocných sadů, což se pak rozdávalo potřebným.¹⁵⁹

„Nedělní škola“ neměla děti učit pouze formou vypravování, ale „vychovávat z nich dobré křesťany a ochotné a obětavé lidi“. Děti v Nedělních školách měly být vedeny ke spolupráci, měly se zapojovat do vypravování, a to zejména v případě, když znaly probíranou látku. Učitelům Nedělních škol bylo doporučováno, aby v závěru výuky formulovali otázky k opakování probrané úlohy, přičemž „otázky“ měly být

¹⁵⁶ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 14-16.

¹⁵⁷ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 18.

¹⁵⁸ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 25.

¹⁵⁹ Srov. HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 25.

„podnětné“, aby se děti přiměly přemýšlet, dále měly být krátké, výstižné a měly být „adresovány“ celé skupině, nikoliv jednotlivci, aby se do přemýšlení zapojily všechny děti. Učitel pak měl mít vždy na paměti, že úkolem Nedělní školy je „přivést děti k Ježíši Kristu, vykreslit jej tak, aby ho děti měly rády a toužily po něm“.¹⁶⁰

Úlohy Svazu Nedělních škol pak stále připomínaly, že „název Nedělní škola“ není vhodný. „Nedělní škola“ nesměla být chápána jako škola v obecném smyslu a vyučovací metody nesměly být příbuzné s vyučováním v obecné škole. Nedělní škola měla být „bohoslužbou pro děti“, která se dotkne jejich duší. „Úlohy Svazu Nedělních škol“ byly samozřejmě „zaměřeny na určitý věk“ a byly, jak uvádí Horský, „schvalovány ideovou komisí výchovného odboru Církve československé evangelické“. Velké množství úloh však bylo zamýšleno „pro dorost“, a proto pro využití s malými dětmi musely projít korekcí.¹⁶¹

6.1.2 Nedělní škola v Církvi československé

Horský uvádí, že vzorem pro Nedělní školy v Církvi československé měly být anglické Nedělní školy, které měly své úlohy velmi dobře zpracované.¹⁶² Ve své knize *Dítě v živé církvi* vydané v roce 1947 uvádí, že „Církev československá dosud nerozhodla“, zda Nedělní školy všeobecně zavádět a spokojila se s tím, že náboženství bylo vyučováno na školách, což církev podporovala, ačkoliv „si byla vědoma nedostatků“ při náboženské výuce. Tyto nedostatky měly církev přimět k zavedení náboženské výuky na půdě náboženských sborů. Jak už jsem uvedla, tak Horský byl přesvědčen, že vzorem pro vznik Nedělních škol v Církvi československé měly být anglické a americké Nedělní školy, které měly vhodně doplnit školní náboženskou výuku. Horský se zmiňuje o skutečnosti, že tímto způsobem byla školní náboženská výchova doplněna v náboženských obcích „Praha XI, Brno, Náchod, Praha XII, Ústí nad Orlicí, Brandýs nad Orlicí, Hradec Králové“, a dalších a jejich výsledky byly, jak uvádí sám Horský, velmi dobré.¹⁶³

¹⁶⁰ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 26-27.

¹⁶¹ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 27-29.

¹⁶² Srov. HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 24.

¹⁶³ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 30.

S jakou samozřejmostí fungovaly „Jednoty mládeže“ (o kterých pojednávám v následující podkapitole), tak Horský v rámci náboženské výchovy dětí očekával stejnou samozřejmost od fungování „Nedělních škol“. Vedení církve však patrně upřednostnilo řešení jiných problémů, neboť celocírkevnímu organizování Nedělních škol nebyla věnována pozornost a Nedělní školy byly v podstatě ponechány svému osudu, ačkoliv si mnozí jistě uvědomovali, že „dětské bohoslužby“, které se konaly v některých sborech, „nebo účast dětí na bohoslužbě pro dospělé“ nemohou být chápány jako dostačující náboženská výchova pro děti. Nutnost Nedělních škol Horský spatřoval i v tom, přičemž vycházel ze zkušeností ostatních duchovních, že malé děti se „při bohoslužbách pro dospělé nesoustředí“ a svojí nepozorností ruší bohoslužebné shromáždění, přičemž „napomenutí ze strany duchovního“, ani „věřících obvykle nepomáhá“. Pouze taková bohoslužba, kterou by duchovní vedl se zřetelem na malé děti, by mohla být pro malé křesťany srozumitelná. Obvyklá liturgie se Horskému zdála být pro děti „dlouhá a nesrozumitelná“. Přesto zdůrazňoval, že děti nelze z bohoslužeb pro dospělé vyloučit, neboť tak dochází k jejich kontaktu s širokou náboženskou obcí a mohou si tak uvědomit, že chodit do sboru je důležité. Duchovní by proto měl při přípravě kázání a volbě písní pamatovat i na ty nejmenší, aby se jim do budoucna bohoslužba, nebo návštěva sboru nestala nepříjemnou povinností a nečinily tak z pouhého „zvyku“. **Podle Horského se tedy právě Nedělní školy měly stát tím, co mohlo být pro děti něčím příjemným a zejména užitečným.**¹⁶⁴

Nutno podotknout, že „Nedělní školy“ Církve československé si v každém případě měly zachovat bohoslužebný ráz. Z tohoto důvodu se i název „škola“ jevil jako nevhodný.¹⁶⁵ Vhodnější název se však patrně najít nenašlo, neboť Horský k tomuto problému dále uvádí, že „v úředním styku“ se měl nadále užívat název, který „navrhl pastorační výbor sněmovní, a to *Duchovní péče o děti na půdě náboženské obce*“. Děti by si v souvislosti s docházením do Nedělní školy neměli myslet, že jdou „zase“ do školy, ale že se jedná o něco zcela jiného, duchovního. **Podle Horského by tedy**

¹⁶⁴ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 30-33.

¹⁶⁵ Jak už jsem uvedla na začátku 6. kapitoly, tak název škola byl beztak zákonem č. 95/1948 Sb. vymezen pouze pro státní školy.

v úvodu měla zaznít krátká „liturgie“ trvající zhruba „půl hodiny“, a to i s „dětským kázáním“, aby na samotnou Nedělní školu zbylo dalších zhruba „půl hodiny“. Jako příklad Horský uvedl liturgii užívanou v náboženské obci v Praze XI, a která obsahovala:

1. „Úvodní modlitby“.
2. „Vyznání hříchů spojené s tužbami a zakončené modlitbou Páně“.
3. „Čtení z Písma“ a krátké kázání, které „nesmělo být rozbořem úlohy Nedělní školy“, aby se pak děti při „výuce“ soustředily.
4. „Vyznání víry“.
5. „Opakování Desatera“.
6. „Opakování skutků milosrdenství“.
7. „Blahoslavenství“.
8. „Zpřítomnění“.¹⁶⁶

„Liturgický formulář této pobožnosti vypracoval dr. Otto Rutrle.“ Poté se děti rozešly „do skupinek podle věku pod vedením svých učitelů“.¹⁶⁷ Podle Horského je „skupinové vyučování“ předpokladem úspěšné práce Nedělní školy, neboť při náboženské výchově, která by nebyla rozdělena podle věku, by mohlo docházet k tomu, že ne všechny děti by porozuměly vykládané látce, byly by nepozorné a nesoustředily by se, čímž by mohly rušit ostatní. Vedoucím jednotlivých skupin byl učitel, kterého si „vyhledal“ a „vyškolil“ sám farář. Učitele do Nedělních škol bylo možné najít mezi mládeží v „Jednotách mládeže“, přičemž tato mládež považovala možnost vyučovat v Nedělní škole za „čest“. Dále se při hledání učitele mohl farář obrátit na členy v „radě starších“. Vhodné bylo též zapojit členy obce z řad laiků, neboť v takovém případě se musel pravidelně účastnit tzv. „týdenní přípravky“, kterou vedl duchovní. V „týdenní přípravce“ se laik musel „zabývat nejen Písmem“, ale také „církevními dějinami, věroukou a mravoukou“.¹⁶⁸

¹⁶⁶ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 33-35.

¹⁶⁷ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 35.

¹⁶⁸ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 36.

Příklad úlohy Nedělní školy Horský předkládá ve své publikaci *Jak pracovat s dětmi* a uvádí, že „každý učitel náboženství a každý dobrovolný laický kazatel by měl považovati za svou povinnost, vypracovati alespoň jednu samostatnou úlohu pro nedělní shromáždění“. Dále uvádí, že „**úloha musí obsahovati tyto části:**

1. Téma – např. Ježíš nás učí odpouštět.
2. Zlatá věta – např. „Komu se málo odpouští, málo miluje“ (Lukáš 7,47).
3. Cíl úlohy – např. vésti děti k odpuštění a milosrdenství.
4. Vhodné čtení - např. text z Lukášova evangelia 7,36-50.
5. Vhodné písně.
6. Exegetické poznámky – např. vylíčení neznámých biblických jmen a biblických výrazů, apod., k čemuž se využije Biblický slovník a jiné pomůcky.
7. Metodické poznámky – jak pracovat ve skupinách.
8. Modlitba.
9. Promluva při pobožnosti – ta by měla probudit zájmu o úlohu, přičemž promluva nesmí vyčerpat úlohu, neboť to jest úkolem skupinové práce.
10. Práce ve skupině nižší a ve skupině vyšší.
11. Vhodné otázky.
12. Doplnková četba – výňatky z knih, apod.“¹⁶⁹

Již v roce 1947 Horský prostřednictvím své knihy *Dítě v živé církvi* upozornil, že v případě „odluky církve od státu“ by výuku náboženství převzaly právě „Nedělní školy“, které by se pak zejména po stránce ekonomické musely postarat předně o učitele náboženství a dále by jejich činnost představovala pastorační v rodinách, apod.¹⁷⁰

Dále Horský uvádí výhodu „Nedělních škol“, kterou spatřuje, zejména v případě malého počtu svěřenců, v blízkosti učitele k dětem, s čímž souvisí i úzký

¹⁶⁹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 140.

¹⁷⁰ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 36-37.

vztah k rodičům. Tímto pak může učitel „uplatnit výchovný vliv na celý život dítěte“.¹⁷¹

Kromě duchovního se Horský v souvislosti s „Nedělními školami“ zmiňuje též o „**varhaníkovi**“, který svým doprovodem mohl pozdvihnout úroveň bohoslužby. Jak už jsem uvedla, tak i písně měly být vybrány takové, aby jim dítě porozumělo a před samotnou bohoslužbou měl duchovní, resp. učitel konkrétní píseň s dětmi nacvičit a obsah písně jim vysvětlit.¹⁷²

Důležitou složkou „Nedělních škol“ měla být také „**knihovna**“ obsahující knihy nejen pro děti, ale také pro učitele náboženství, neboť zejména učitelé, kteří neměli „odbornou přípravu“, se měli neustále vzdělávat a doplňovat si své znalosti. Základem knihovny samozřejmě mělo být Písmo svaté, konkordance a biblický slovník. „**Knihovník**“, který se měl starat o chod knihovny, měl také vybízet děti k četbě, a to i konkrétních knih.¹⁷³

Horský dále poukázal na skutečnost, že náboženské sbory Církve československé nebyly budovány se zřetelem na zakládání „Nedělních škol“, přičemž si uvědomoval, že ideální by bylo, kdyby každá skupina dětí měla svůj prostor, dnešní terminologií učebny, ovšem ve stávajících podmínkách se obvykle museli spokojit s danou skutečností a tam, kde měli k dispozici pouze bohoslužebný prostor, se tedy ve skupinkách rozešli do různých částí sboru. I za těchto okolností však Horský apeloval na nutnost zajistit těm nejmenším místnost, která by byla vyhrazena pouze pro jejich potřeby.¹⁷⁴

V Horského knize *Dítě v živé církvi* se dále dočteme, že „Nedělní školy“ měly mít svůj „**výchovný plán**“. Pro vyučování náboženství ve školách byl „výchovný plán“ schválen „Ústřední radou“ Církve československé, přičemž „výchovný plán Nedělních škol“ měl plán, který byl schválen pro školy, vhodným způsobem doplňovat. V souvislosti s tímto Horský poukazuje, že při vyučování náboženství ve školách se kladl důraz zejména na stránku „rozumovou“, přestože při výchově náboženství by

¹⁷¹ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 38.

¹⁷² HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 38-39.

¹⁷³ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 39-40.

¹⁷⁴ Srov. HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 41.

mělo jít především „o výchovu citů a vůle“. Změnu měly přinést právě „Nedělní školy“ se svým „výchovným plánem“, který by vhodně navázal na plán výuky náboženství ve školách. Nutno též podotknout, že, jak píše sám Horský, vyučováním náboženství ve školách byl položen základ křesťanského vzdělávání, které by výukou v „Nedělních školách“ bylo již pouze rozšiřováno. S ohledem na školní rok se „výchovný plán Nedělních škol“ měl krýt s plánem vyučování náboženství na školách, přičemž však nebylo možné, pominout rok církevní s důrazem zejména na hlavní křesťanské svátky jako „vánoce“, „velikonoce“ a „svatodušní svátky“. Při přípravě výchovního plánu se pak mělo pamatovat i na „svátky národní“.¹⁷⁵

Co se týká rozdělení dětí dle věku, tak v tomto případě se mělo vycházet z tehdejšího rozdělení s ohledem na věk dětí školou povinných, tedy:

1. „Doba předškolní“ – trvajících od narození do počátku školní docházky, tedy zpravidla do 6 let.

2. „Doba školní povinnosti“ – trvajících od počátku školní docházky do 15 let.

3. „Doba dobrovolné školní návštěvy“ – doba od 15 let věku.¹⁷⁶

Podle Horského by náboženskou výchovu formou „Nedělní školy“ měly absolvovat děti ve věku od čtyř do čtrnácti let,¹⁷⁷ přičemž už i ty nejmenší děti měly být vedeny k porozumění „Boha jako Tvůrce a Otce všeho světa i lidí, který celý svět, a tedy i lidi, miluje a o vše se stará“, a proto očekává, že jej lidé budou poslouchat. Děti se měly vychovávat k poslušnosti Boha, aby jej měly rády a modlily se k němu. Vzhledem k tomu, že malé děti jsou zvědavé, tak by měl být učitel řádně připraven odpovědět na jejich otázky. I to je důvod, jak už jsem uvedla shora, proč by ty nejmenší děti měly mít v „Nedělní škole“ svůj prostor, nebo svoji místnost; je to proto, že výuka těch nejmenších vyžaduje mnoho rozmluv a pestrost při výkladu, např. čtení textu, malování, zodpovídání zvědavých otázek, apod. Samostatný prostor pro

¹⁷⁵ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 42-43.

¹⁷⁶ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 43.

¹⁷⁷ Srov. HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 43.

nejmenší děti je i z toho důvodu, aby ostatní skupiny v „Nedělní škole“ nebyly jimi rušeny.¹⁷⁸

Horský uvádí, že rozdělení do skupin v „Nedělní škole“ mělo v podstatě kopírovat dělení žáků, tak jak se užívá v „klasické“ škole, a to na tři stupně:

1. **„Dolního stupně“** – tj. 1. - 3. školní ročník.
2. **„Středního stupně“** – tj. 4. - 5. školní ročník.
3. **„Horního stupně“** – tj. 6. - 9. školní ročník.¹⁷⁹

Prostřednictvím nábožensko-mravní výchovy byla mládež vedena a vychovávána „k pravé zbožnosti a lidství v duchu Ježíšově“, přičemž „rozumové poznání“ bylo v souladu s náboženským cítěním a konáním. „Výchovná látka Nedělních škol“ neměla postrádat „mravoučné otázky ze Starého a Nového zákona“, ale též „z doby po Kristu“ až do současnosti. Prostřednictvím úloh se mládež seznamovala jak s „dobrymi“, tak i se „zlými skutky“, „zásluhami“ i „hříchy“ a úlohy vedly k rozpoznání mravního zákona.¹⁸⁰ Součástí náboženské výchovy byly též „církevní písně“ a „modlitby“ a seznámení s obsahem „významných církevních svátků a památných dnů“. Dále se do náboženské výchovy začleňovaly vycházky na „nábožensky významná místa“, např. „hřbitovy“, „kolumbária“, nebo jiná místa spojená s historií, a to jak církevní, tak národní. Důležitou složkou náboženské výchovy jsou také svátosti a jejich výklad, tak aby je děti a mládež pochopily správně, znaly jejich význam a dokázaly je náležitě prožívat. Horský byl toho názoru, že pokud výchova v „Nedělní škole“ vyústí v praktické činy mladých učenců, tedy že např. pomohou potřebným, pak lze konstatovat, že náboženská výchova byla úspěšná.¹⁸¹

¹⁷⁸ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 44-45.

¹⁷⁹ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 45.

¹⁸⁰ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 45.

¹⁸¹ Srov. HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 46.

Výuka v „Nedělní škole“ musela brát na vědomí rozdíly mezi dětmi, uvědomovat si, že každé dítě je jiné, zejména s ohledem na věk a duševní vývoj dítěte, s čímž souvisí znalosti učitele.¹⁸²

Horský dále uvádí, že pokud byly děti v „Nedělní škole“ rozděleny do skupin podle věku, tak se tyto skupiny různě pojmenovávaly, čímž došlo k jednoduchému rozlišení výchovných skupin. Ve své knize *Dítě v živé církvi* uvádí, že každá skupina v „Nedělní škole“, která byla v Praze XI, nesla jméno významného muže z doby „husitské“, „českoobratrské“ i té současné, tedy např. skupina „Milíčova“, „Mistra Jana“, „Komenského“, „Masarykova“, apod. V souvislosti s pojmenováním skupin by měl učitel své svěřence poučit o životě osobnosti, jejíž jméno skupina nese. Pojmenování skupin po určité osobě pak může mít i výchovný efekt.¹⁸³

Důležitou pomůckou při náboženské výuce samozřejmě byly názorné pomůcky, jako např. obrazy, mapy, apod.¹⁸⁴

Nedělní školy, tak jak je zamýšlel Horský, se měly stát adekvátním vzdělávacím nástrojem na poli náboženském a měly nahradit nebo vhodně doplnit standardní výuku náboženství na tehdejších obecných školách.

6.1.3 Nedělní škola a skauting

Co „skrývá“ pojem „Nedělní škola“, jsem již uvedla, a vzhledem k tomu, že Horský se ve spojitosti s „Nedělními školami“ zmiňuje o „skautingu“, tak se o tomto celosvětovém fenoménu, než přistoupím k meritum věci, na počátku této podkapitoly jen v krátkosti zmíním.

Předobrazem Českého (Československého) „Skauta“ a zakladateli „skautingu“ jsou dvě zahraniční osobnosti – Ernest Evan Thompson Seton, nar. 1860 v Anglii, zemř. 1946 v USA a Robert Stephenson Smyth Baden-Powell, nar. 1857 v Anglii, zemř.

¹⁸² Této problematice jsem se již věnovala ve 4. kapitole. Více viz Horský, R. *Dítě v živé církvi*, s. 47.

¹⁸³ Srov. HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 48

¹⁸⁴ Více viz HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 50-54. O této problematice jsem již pojednala v 5. kapitole.

1941 v Keni.¹⁸⁵ Do Čech, resp. Československa se „skauting“ dostal díky Antonínovi Benjaminovi Svojsíkovi, který se narodil roku 1876 v Praze, zemřel roku 1938 v Praze a pohřben byl na pražském vyšehradském hřbitově.¹⁸⁶ Svojsík pro český „skauting“ našel pojmenování „**Junák**“. Název se ujal a používán je dodnes.¹⁸⁷ „Posláním Junáka je podporovat rozvoj osobnosti mladých lidí, jejich duchovních, mravních, intelektuálních, sociálních a tělesných schopností tak, aby byli po celý život připraveni plnit povinnosti k sobě samým, bližním, vlasti, přírodě a celému lidskému společenství v souladu s principy a metodami stanovenými zakladateli skautského hnutí.“¹⁸⁸

Nyní se dostávám k meritu věci, tedy ke „skautingu“ ve spojení s „Nedělními školami“. Jednu z kapitol ve své knize *Dítě v živé církvi* Horský nazval „Nedělní školy a skauting“ a v podstatě se zde zabývá skutečností, že „skauting“ byl určitou formou konkurence vůči „Nedělním školám“ a Horský tak hledá jistou formu kompromisu. Problém spatřoval v tom, že děti, které byly organizovány právě v „Junáku“, zejména na jaře a na podzim odjížděly v sobotu a v neděli na výlety a Horský si tak kladl otázku, jak uvést v soulad „Nedělní školy“ a „Junák“, resp. co činit, aby děti nebyly ochuzeny o nedělní bohoslužbu. Horský řešení tohoto problému - **Nedělní škola versus skauting**, a to na základě zkušeností několika náboženských obcí, nalézá ve vytvoření homogenní organizace, tedy „nábožensky stejnorodých oddílů Junáka při jednotlivých sborech“. Dále se zmiňuje, že skautská výchova je založena na křesťanských principech, přičemž samotní zakladatelé „skautingu“ E. T. Seton a R. B. Powell jako vychovatelé mládeže „učili, že příroda je nejlepší učitelkou“, na což „skauting“ klade největší důraz.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Více viz ŠANTORA, R. a kol., *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*, s. 28-29.

¹⁸⁶ Více viz ŠANTORA, R. a kol., *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*, s. 51.

¹⁸⁷ ŠANTORA, R. a kol., *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*, s. 33.

¹⁸⁸ ŠANTORA, R. a kol., *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*, s. 1.

¹⁸⁹ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 56.

Horský dále uvádí, že „**mravní výchova mládeže v Junáku se řídí skautským zákonem, který nese prvky křesťanské etiky:**

1. Skaut je pravdomluvný.
2. Skaut je věrný a oddaný.
3. Skaut je vždy duší i tělem připraven a ochoten pomáhat bližnímu.
4. Skaut je přítelem všech lidí dobré vůle a bratrem každého skauta.
5. Skaut je zdvořilý a slušný.
6. Skaut je ochráncem přírody a cenných výtvorů lidských.
7. Skaut je poslušný rodičů, představených a vůdců.
8. Skaut je veselý myslí.
9. Skaut je spořivý a hospodárný.
10. Skaut je čistý v myšlení a slovech a skutcích“.¹⁹⁰

S tímto skautským mravním zákonem, jak uvádí Horský, se bylo možné z křesťanského pohledu zcela ztotožnit, a proto mnohé církve „skauting“ ve svých řadách rozšiřovali a podporovali. Přesto však toto spojení, tedy náboženskou výchovu a „skauting“ praktikovala zejména církev římsko-katolická, potažmo Českobratrská církev evangelická. Horský se tedy nutně zabýval myšlenkou na založení skautských oddílů ve všech náboženských obcích Církve československé, kde by pak mohli být mladí skauti a skautky vzdělávání nejen ve všeobecném „skautingu“, ale zároveň v nábožensko-mravním duchu Církve československé.¹⁹¹ K založení Junáckého oddílu při náboženské obci však bylo třeba mít podporu ze strany rady starších, která by nově vzniklou organizaci – *Junák* – musela hospodářsky zabezpečit a ideální by bylo, kdyby měl (Junák) svojí klubovnu. Dále bylo třeba zajistit kompetentní osobu, která by se stala vůdcem vzniklého skautského oddílu, neboť takový vůdce bývá v podstatě jeho srdcem. Vůdce mohl vzejít z řad učitelů „Nedělní školy“, a pokud sám nebyl skautem, tak měl být řádně vzdělán, což znamená, že měl projít skautským kurzem.¹⁹²

¹⁹⁰ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 56-57.

¹⁹¹ Srov. HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 57-58.

¹⁹² Srov. HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 58.

Mohlo by se zdát, že „výchovné odbory pro mládež“, kterými náboženské obce mohly disponovat, tj. „Nedělní škola“, „Jednota mládeže“ a „Junák“, mohly představovat určitou zátěž co do organizace. Z pojednání, které nám Horský předkládá ve svém díle *Dítě v živé církvi*, však vyplývá, že tomu tak být nemělo, neboť za všech okolností měl být kladen důraz na vzdělání mládeže v nábožensko-mravním duchu prostřednictvím „Nedělní školy“ a „Jednoty mládeže“, a teprve v případě úspěchu těchto dvou organizací bylo možné přistoupit k založení podpůrné organizace, kterou se mohl stát právě „Junák“. Ideálním vedoucím, resp. vůdcem „Junáka“, měl být učitel z „Nedělní školy“, který by tak své svěřence, skauty, již znal a měl by tedy i zkušenosti z vedení mládeže. Za všech okolností však musel být kladen důraz na zachování neděle jako svátostného dne!¹⁹³

Domnívám se, že skauting, potažmo „Junák“ a křesťanství k sobě neoddělitelně patří, a to nejen z důvodu skutečnosti, že skautský slib může skaut ukončit slovy „K tomu mi dopomáhej Bůh“,¹⁹⁴ ale též s ohledem na mravní zákon a hodnoty, které skauting vyznává a učí.

V závěru tohoto pojednání, ve kterém jsem se lehce dotkla „Nedělních škol“ ve spojení se „skautingem“, si uveďme skautské heslo, které zní: **„Bud' připraven!“**¹⁹⁵

6.2 Jednoty mládeže

Náboženská výchova dětí, která je v gesci náboženských obcí, je výchovou na poli náboženském a mravním. Jedná se o mimoškolní výchovu pro děti ve věku od čtyř do čtrnácti let.¹⁹⁶ Této problematice jsem se věnovala v předchozích kapitolách.

Domnívám se, že pro mládež ve věku od čtrnácti let a starších se již „klasická“ náboženská výuka nejevila jako vhodná forma studia, resp. jeho doplnění, a toto místo tak měly zaujmout a také zaujímaty „Jednoty mládeže“.

Na počátku vzniku Církve československé byla mladá věřící generace velice činná, což v letech 1929-1935 vyústilo ve vznik „Jednot mládeží“, které pak

¹⁹³ HORSKÝ, R. *Dítě v živé církvi*, s. 58-59.

¹⁹⁴ ŠANTORA, R. a kol., *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*, s. 3.

¹⁹⁵ ŠANTORA, R. a kol., *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*, s. 3.

¹⁹⁶ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s dětmi*, s. 13.

působily při náboženských obcích. Vedení Jednot mládeže měli na starosti tzv. ideoví vůdci. Členem se stával jedinec ve věku od 14 let.¹⁹⁷

Horský ve své knize *Jak pracovat s mládeží*, která byla vydána v době okupace v roce 1941, uvádí, že „základ práce je v Jednotách mládeže, ideových večerech, duchovních besedách nebo křesťanských cvičeních“, ke kterým by se mládež měla alespoň jednou týdně scházet s duchovním. Od těchto večerů, jenž měly mít ráz náboženského shromáždění, se očekávalo, že budou probíhat v duchu zvěstování křesťanské pravdy, aby mládež vyrostla v silnou křesťanskou osobnost, která by za všech okolností prosazovala a realizovala mravní zásady dle Ježíšova učení. Od takového člověka se také očekávalo zapojení do života náboženské obce.¹⁹⁸

Ideový večer pro mládež neměl být naplněn pouze promluvou, ale jeho součástí měl být též zpěv církevních písní, modlitby a četba s náboženskou tematikou. Ústředním bodem ideových večerů byl rozhovor, dialog chlapců a dívek s duchovním. Tento rozhovor mládeži dával takové možnosti, které jim nemohla dát bohoslužba, neboť při rozhovoru mohli s duchovním navázat kontakt takřka osobní, mohli hovořit nejen o problémech, které vyvstaly při ideovém večeru, ale např. i o problémech osobního rázu; při takové příležitosti se duchovnímu nabízela značná příležitost náboženské výchovy. Úkolem těchto večerů pak mělo být, orientovat mladé chlapce a dívky v sociálním a kulturním životě a být jim nápomocen při řešení sociálních a kulturních problémů v souladu s křesťanskými principy, k čemuž mohla přispět též správně zvolená hudba, literatura, apod.¹⁹⁹

K tomu, aby mohly být takové ideové večery pořádány, bylo třeba splnit několik podmínek:

1. Podle Horského byla první logickou podmínkou „existence Jednoty mládeže“ a tam, kde se nenacházela, bylo třeba zavést seznam příslušníků církve ve věku od čtrnácti do dvaceti let, který měl vycházet z církevních matričních knih dané náboženské obce. Tyto mladé lidi měl následně duchovní buďto písemnou formou,

¹⁹⁷ Srov. LIGUŠ, J. & kol. *Náboženská výchova & výuka, Sborník*, s. 134.

¹⁹⁸ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 3-4.

¹⁹⁹ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 4-5.

nebo osobním pozváním oslovit za účelem náboženského vzdělávání. Seznam mladých členů mohl být dále využit tak, že si do něj duchovní mohl psát záznamy o výsledcích náboženské výuky vedené s mládeží.²⁰⁰

2. Další, tedy druhou podmínkou, kterou Horský uvádí, je, že duchovní by měl mít stanovený program ideového večera a tento dodržovat, přičemž večer by neměl trvat déle než jednu hodinu.²⁰¹

3. Třetí podmínkou dle Horského je vhodný prostor, ve kterém by se mládež mohla scházet. Ideální představou bylo, že v každé náboženské obci by se nacházel prostor, který by byl určen pro večery Jednoty mládeže. Tento prostor, resp. místnost měla být vyhrazená pouze pro mládež, aby si jí mohla zařídit dle svých představ a mohla by tam docházet i v jiné dny, nejen v době ideových večerů.²⁰²

4. Poslední, avšak neméně důležitou podmínku, o které se Horský zmiňuje, je „plánovitost práce“. Obsah ideového večera měl být rozdělen zejména dle „věku mládeže“, dále dle probírané látky a také s ohledem na „časové možnosti“. Ideální by bylo pracovat ve skupinkách do dvaceti členů, kteří by si byly blízcí věkem.²⁰³

Podle Horského by si každý vedoucí měl jasně stanovit plán ideových večerů, resp. setkávání se s mládeží, na celý rok a stanoveného plánu se držet. V plánu by samozřejmě měly být zapracovány slavnosti náboženské obce, celocírkevní slavnosti, apod.²⁰⁴ Horský se zmiňuje, že jednou z náboženských slavností byl „**Den mládeže**“²⁰⁵, kterého se mohli zúčastnit nejen mladí, ale celá náboženská obec a zejména rodiče, kteří se při této příležitosti mohli dozvědět, jakým způsobem je mládež vedena, jakých dosahuje výsledků, atd. Tato slavnost se zpravidla konala v březnu, popř. v

²⁰⁰ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 5-6.

²⁰¹ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 7.

²⁰² Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 8-9.

²⁰³ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 9.

²⁰⁴ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 10.

²⁰⁵ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 19.

červnu.²⁰⁶ Při plánování se samozřejmě muselo vycházet z církevního roku, který „začíná první nedělí adventní a končí v následujícím roce sobotou před touto nedělí“. Důraz byl kladen na „Hod Boží velikonoční, tedy slavnost Kristova vzkříšení“, jenž je ústředním bodem církevního roku. Důležitým dnem v roce pak samozřejmě byla (a stále je) každá neděle, slavnost vzkříšení Páně, protože neděle není pouze dnem odpočinku, jak se na neděli obvykle nahlíží, ale zejména „dnem Páně“, neboť takto na tento den pohlíží křesťané.²⁰⁷

6.2.1 Večery Jednot mládeže

Na tomto místě si popíšeme, jak, podle Horského, mohl probíhat večer „Jednoty mládeže“, resp. jakým způsobem byl rozvržen.

1. **„Zahájení a úvod“** – večer měl zahajovat dobře připravený vedoucí večera. Na úvod večera, který by měl zklidnit atmosféru, je vhodné zařadit „společný zpěv“ církevní písně, která může navodit duchovní rozměr setkání.²⁰⁸

2. **„Modlitba vedoucího večera“** – ideový večer mládeže měl být „zahájen i zakončen modlitbou“ související s tématem večera. Nutno podotknout, že tyto večery měly být ideálním místem, kde se mladí dospívající lidé mohly naučit „živé modlitbě“, přičemž při modlitbách měl být kladen důraz na to, aby se mládež naučila, co má a může být obsahem modliteb. Učit se měli zejména „modlitbě děkovné“, která je projevem smíření; měli si uvědomit, že svými modlitbami se v podstatě odhalují před Bohem s tím, že modlit se není slabost, nýbrž rozmluva s Bohem, kterému tak prostřednictvím modliteb mohou sdělit své osobní záležitosti, starosti, ale i úspěchy, ale mohou se bez studu modlit i za zdraví, za lásku, apod.²⁰⁹

3. **„Vhodná recitace“** – podle Horského bylo možné recitaci nahradit hudbou. V takovém případě měl být dopředu někdo stanoven, kdo pak recitoval, nebo zpíval, přičemž jak recitace, tak zpěv měly být v křesťanském duchu.²¹⁰

²⁰⁶ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 19-20.

²⁰⁷ HORSKÝ, R. *Cesta: otázky a odpovědi*, s. 39.

²⁰⁸ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 12-13.

²⁰⁹ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 13-14.

²¹⁰ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 14.

4. „**Proslov**“ – měl být ústřední částí večera a mělo z něj být patrné, že ten, kdo přednáší, se dobře připravil a přednášené téma zná. Přednášející měl mluvit tak, aby mu každý rozuměl a svým přednesem zaujal členy večera a zároveň v nich podnítil myšlení a touhu pro život dle křesťanských ideálů.²¹¹

5. „**Diskuze**“ – měla být prostorem, kdy mohli členové večera o vyřčených tématech hovořit buď mezi sebou, nebo s duchovním, resp. vedoucím večera, přičemž diskuze měla být usměrňována.²¹²

6. „**Vhodná četba**“ – vhodná četba měla doplnit téma, které bylo předmětem večera.²¹³

7. „**Zakončení večera**“ – ideový večer mohl být zakončen „společnou hrou“ nebo vhodnou „národní písní“. Horský uvádí, že „mládež touží po zábavě“, která by se měla mládeži umožnit.²¹⁴

Těchto sedm bodů charakterizuje program „ideového večera“ „Jednoty mládeže“, který se samozřejmě mohl lišit dle potřeb a složení mládeže konkrétní náboženské obce.²¹⁵

Praktické příklady ideových večerů se nacházejí v Horského katechetickém díle *POMŮCKY pro duchovní péči o mladé příslušníky církve československé: pracovní období 1951-1952*. Díky této *Pomůcce* si můžeme uvést příklad, jak mohl vypadat jeden z mnoha ideových večerů Jednoty mládeže. V *Pomůcce* se dočteme, jak už jsem předestřela ve 2. kapitole této diplomové práce, že je rozčleněna na určitý počet večerů a každý tento večer je Horským tematicky zpracován ve smyslu shora uvedeného rozvrhu. **Pro konkretizaci příkladu ideového večera jsem náhodně vybrala večer č. 15, který se věnoval problematice přátelství mladých:**

1. Večer měl být zahájen písní č. 151 „Hned zrána děkuji“.

²¹¹ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 14-15.

²¹² Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 15-16.

²¹³ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 16.

²¹⁴ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 16.

²¹⁵ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 18-19.

2. Následovalo čtení z Písma, konkrétně z knihy Přísloví kap. 17, verš 17, tj. „V každičkém čase miluje přítele, zrodil se bratrem pro doby soužení“,²¹⁶ následoval text opět z knihy Přísloví kap. 27, verš 6 znějící „Věrně jsou míněny šlehy od milujícího, ale záludné jsou polibky nenávidícího“²¹⁷ a v závěru následovalo čtení evangelijního textu z Matoušova evangelia kap. 5, verš 8, kde se můžeme dočíst, že „Blaze těm, kdo mají čisté srdce, neboť oni uzří Boha“.²¹⁸

3. Po čtení z Písma následovala promluva, prostřednictvím které měly být právě přečtené texty rozebrány, konkretizovány, vysvětleny. Důraz byl kladen na křesťanskou lásku, soucit, pomoc bližnímu, na vztahy mezi přáteli, přičemž jako nejdůležitější Horský uvádí vzájemnou úctu. Dále se Horský zmiňuje také o přátelství mezi chlapcem a dívkou a sděluje, že i mezi různými pohlavími mohou vyvstat přátelské vztahy. Zároveň varuje, že přátelství bývá většinou idealizováno a že je třeba na příteli vidět i negativní stránky.²¹⁹

4. Po promluvě následovaly otázky k diskuzi, např. „rozdíl mezi přátelstvím a kamarádstvím“, „proč se někdy z přátel stanou nepřátelé“ a „vliv prostředí na přátelství“.²²⁰

5. V závěru večera měl duchovní mládeži např. vysvětlit, že pravé přátelství mezi mužem a ženou je předpokladem zdárného manželství. Dále měl doporučit četbu, která se obsahově vztahovala k tématu večera, tedy k přátelství. V tomto případě Horský uvádí dílo Karla Čapka *Povídky z druhé kapsy* a konkrétní povídku „Sbírka známek“, která vypráví o přátelství dvou mladých chlapců filatelistů, přičemž text doporučené četby měl být také probrán, aby si z jeho obsahu mládež mohla odnést ponaučení do života.²²¹

²¹⁶ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*, s. 655.

²¹⁷ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*, s. 662.

²¹⁸ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*, s. 1120.

²¹⁹ Srov. HORSKÝ, R. *Pomůcka pro duchovní péči o mladé příslušníky církve československé*, s. 27-28.

²²⁰ HORSKÝ, R. *Pomůcka pro duchovní péči o mladé příslušníky církve československé*, s. 28.

²²¹ Srov. HORSKÝ, R. *Pomůcka pro duchovní péči o mladé příslušníky církve československé*, s. 29-31.

6. Tento 15. večer Horský ve své Pomůcce zakončil básní od Stanislava Kostky Neumanna²²² - *Sám nejsi nic*:

„Sám nejsi nic,
a nebýt sám je těžké,
ptáků je na sta, květů na tisíc
a všechny jsou hezké,
co jsi však mezi nimi
s rty nesdílnými?

Sám nejsi nic
a se svou marnou pýchou
jdeš s pánem z Nemanic
nevlídnou lichou,
jsi černými hnán mračny,
spadlý list soběstačný.

Sám nejsi nic,
však s druhým srdcem síla,
a člověk jsi ještě víc.
Když srdce rozbušila
ozvěna touhy lidské
po sklizni harmonické.“²²³

6.2.2 Samospráva mládeže

O „samosprávě mládeže“ Horský hovoří jako o velmi důležitém prvku potřebném při výchově mládeže. Samospráva měla být „dozorována“ ideovým vedoucím ve spolupráci s členem rady starších. Účelem samosprávy bylo, aby se mládež naučila pomáhat svému ideovému vedoucímu a dále, aby získala zkušenosti

²²² Stanislav Kostka Neumann, nar. 1875 v Praze, zemř. 1947 v Praze, český novinář, básník a literární kritik.

²²³ HORSKÝ, R. *Pomůcka pro duchovní péči o mladé příslušníky církve československé*, s. 31-32.

potřebné pro budoucí laické církevní pracovníky. Samospráva měla vychovávat členy církve, kteří se měli v budoucnu aktivně zapojit do dění náboženské obce, potažmo církve jako celek. Prostřednictvím samosprávy pak mladí mohli dosáhnout svých tužeb po uplatnění se. Samospráva mohla mladé naučit kázni a respektování zákonů, a to jak církevních, tak zákonu této země. Třeba zdůraznit, že samospráva mladé učila vzájemné službě a práci v „Jednotách mládeže“ tak neměla spočívat pouze na ideových vedoucích. V opačném případě by se z „Jednot mládeže“ staly obdoby „klasických“ škol, kde měl hlavní slovo učitel. Horský zdůrazňuje, že „takhle to být nesmí!“. Mladí měli poznat a sami okusit, co obnáší práce, a to nejen fyzická, ale i ta, co je na poli náboženském, sociálním a výchovném.²²⁴

6.2.3 Individuální pastore

O „individuální pastore“ se Horský zmiňuje jako o důležité složce náboženské výchovy mládeže. Je jisté, že ideové večery nemohly stačit. Problém spočíval zejména v tom, že ideové večery byly krátké, zhruba hodinové a obvykle jednou týdně. Ostatní dny docházeli chlapci a dívky do svých škol, popř. již do zaměstnání. Mládež by měla umět to, čemu se naučila při ideových večerech, uplatnit v reálném světě. Proto bylo důležité, aby duchovní znal prostředí, ze kterého jeho svěřenci, potažmo členové ideových večerů, pochází, aby věděl, v jakém prostředí se pohybují, kdo jsou jejich nejbližší, kamarádi, apod. Někteří mladí mají období, kdy hledají sami sebe, a právě znalosti o nich samotných mohli duchovnímu být nápomocné při poskytnutí rady, pomoci. V takovém případě se jako vhodná jevila právě „individuální pastore“. Jak duchovní, tak chlapec nebo dívka se takové možnosti neměli bát a duchovní měl mít možnost promluvit si s každým svěřencem individuálně, získat k němu důvěru, aby se mladý člověk nebál obrátit se na duchovního pro pomoc. Nic však nesmí být bez vědomí rodičů, kteří, jak uvádí Horský, obvykle svým dětem zabraňovali, aby se stali členy Jednoty mládeže, kterou považovali za „spolkařské shromáždění“, které nevede ke zdárné výchově. K prospěchu individuální pastore samozřejmě mělo přispět i to,

²²⁴ HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 22-24.

že sám duchovní byl mladým vzorem, byl jim přirozenou autoritou, které mohli důvěřovat.²²⁵

6.3 Kruh přátel mládeže

Jak už jsem uvedla na začátku této kapitoly, tak náboženská výchova o děti a mládež měla nalézat podporu v „Kruhu přátel mládeže“, „novém odboru“, jehož vznik byl roku 1948 usnesením ústřední rady Církve československé schválen, a který měl „být zřizován ve všech náboženských obcích“.²²⁶ „Kruh přátel mládeže“ měl podporovat „plnění nábožensko-mravní výchovy v Jednotách mládeže i v Nedělních školách“ a být nápomocný při spolupráci náboženských vychovatelů s rodinou, která je důležitá pro zdárnou náboženskou výchovu.²²⁷ Podle Horského je výchovný podíl rodiny na poli náboženském tak značný, že církevní orgány mají jen málo prostoru pro případnou změnu povahových rysů dítěte, které byly formovány právě rodinnou výchovou. I z těchto důvodů by rodina a církve měla při náboženské výchově úzce spolupracovat, aby nedocházelo k rozkolu mezi výchovou v rodině a v církvi; náboženská výchova by měla být pokud možno co nejvíce jednotná. Proto by se ti pracovníci, kteří se zabývají výukou náboženství, měli setkávat s rodiči a společně projednávat otázky nábožensko-mravní výchovy.²²⁸ „Sněmovní směrnice“²²⁹ (*dále jen „směrnice“*) pro náboženskou výchovu v rodině a ve škole „tuto spolupráci předpokládaly“.²³⁰ Církve dále prostřednictvím těchto směrnic apelovala na rodiče, aby při náboženské výchově věnovali zvýšenou pozornost zejména u dětí v období puberty. Dospívající byli vedeni ke zdvořilému chování k druhému pohlaví a cílem náboženské výchovy nastávalo zapojení dorostu do „Jednot mládeže“. Dle směrnic se

²²⁵ Srov. HORSKÝ, R. *Jak pracovat s mládeží*, s. 24-27.

²²⁶ HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: *Náboženská revue*, s. 85.

²²⁷ HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: *Náboženská revue*, s. 85-86.

²²⁸ Srov. HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: *Náboženská revue*, s. 86.

²²⁹ Tyto sněmovní směrnice, které se podrobně zabývaly náboženskou výchovou v rodině, ve škole i mimo školu, dále duchovní péčí o mládež, apod., byly součástí „Základů řádu duchovní péče ČČS“ s tím, že tyto „Základy“ byly přijaty dne 04. 05. 1947 v rámci II. sněmu ČČS, který se konal v letech 1946-1947.

²³⁰ HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: *Náboženská revue*, s. 86.

rodiče stali pro své dítě v období dospívání spíše příkladem, rádcem, nikoliv přísným vychovatelem a měli své potomky vést životem ve stopách Kristových. Tyto hodnoty však svým dětem umožní předat jen takoví rodiče, kteří sami následují Krista.²³¹ Směrnice v podstatě zcela zřetelně vymezovaly požadavky na náboženskou výchovu, ovšem sám Horský si kladl otázku „jak získati rodiče pro to, aby se opravdu jimi (*směrnici*) řídili“.²³² Směrnice nekladly požadavky pouze na rodiče, neboť i jednotliví členové církve měli být příkladem mladým, např. častou účastí na bohoslužbách.²³³ Dle směrnic měly být značnou oporou při náboženské výchově také „rady starších“, které se při svých schůzích měly mimo jiné zabývat i „náboženskou výchovou školní mládeže v náboženské obci“, tj. měli spolupracovat s náboženským vychovatelem a svojí činností přispívat k rozvoji náboženské výchovy. Obdobná spolupráce měla nastat s Jednotou mládeže, kdy do jejich samosprávy měl být delegován člen rady starších. Realita byla ovšem mnohdy jiná, neboť na radách starších se obvykle řešily „administrativní“ a „hospodářské“ záležitosti. Horský dále uvádí, že podobná situace se bohužel odehrávala i v rámci „diecézních rad“, kde ne vždy docházelo k pochopení těchto „základních úkolů církve“ a této problematice, tedy náboženské výchově, byla věnována malá pozornost.²³⁴

K plnění povinností, které udávaly směrnice, měl přispět právě „Kruh přátel mládeže“, který měl být jako samostatný odbor založen v každé náboženské obci. Horský byl „přesvědčen, že tento nový odbor nebude“ náboženské obci na obtíž, nýbrž jí bude ku pomoci, stejně tak duchovnímu, resp. náboženskému vychovateli. Dále zdůraznil, že náboženská výchova není možná bez spolupráce s rodiči, jejichž zájem je možné získat skrze dítě, přičemž bude-li dítě rádo chodit do „Nedělní školy“, popř. „Jednoty mládeže“, lze skrze něj proniknout k srdci jeho rodičů.²³⁵

„Kruh přátel mládeže“ cílil na obdobu „rodičovských sdružení“ a jeho „hlavním úkolem“ měla být „podpora nábožensko-mravní výchovy v Nedělních školách a v

²³¹ Srov. HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: Náboženská revue, s. 87.

²³² HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: Náboženská revue, s. 87.

²³³ Srov. HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: Náboženská revue, s. 87.

²³⁴ HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: Náboženská revue, s. 87-88.

²³⁵ HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: Náboženská revue, s. 88.

Jednotách mládeže“. Dále měl „odstraňovat překážky“ v náboženské výchově a upevňovat vztahy rodičů a náboženské obce v rámci nábožensko-mravní výchovy. Náboženská výchova ze strany rodičů a církve měla být uvedena v soulad, neboť, jak uvádí sám Horský, tak to byl „první a nejdůležitější úkol“. **Pracovní plán „Kruhu přátel mládeže“ měl být tedy jasný:** konat častá setkání rodičů s duchovními a katechety za účelem vzájemných porad, dále „pořádat přednášky“, „kurzy o křesťanské výchově“, apod. Jak už jsem uvedla, tak v rámci „Kruhu přátel mládeže“ bylo cílem scházení se rodičů s duchovními a katechety, což mělo přispívat ke vzniku přátelských vztahů uvnitř náboženského sboru.²³⁶

Na základě tuzemských i zahraničních studií Horský poukázal na skutečnost, a to ve svém pojednání *Kruh přátel mládeže církve československé*, které bylo otisknuto v Náboženské revue v roce 1949, že „poklesl výchovný význam rodiny“. V souvislosti zmiňuje sociologa Inocence Arnošta Bláhu, který ve 30. letech 20. století vypracoval studii *Dnešní krise rodinného života*, ve které jako důvod rozkladu uvedl „hospodářské prostředí, ženskou emancipaci, svody, individualismus, požitkářství“. Horský tyto příčiny doplnil patrně o to nejpodstatnější, a to o „úpadek živé křesťanské víry“. Problém mohl být spatřován též v tom, že rodiče své děti „nábožensky a mravně nevychoávají“, „vymlouvají se“ na nedostatek času a doplňují, že toto jest povinností katechetů; na druhou stranu jsou i tací rodiče, kteří by své děti rádi nábožensky vedli, vzdělávali je, ovšem schází jim pedagogické nadání. „Kruh přátel mládeže“ si měl být vědom, že takové rodiče existují a měl jim být nápomocný.²³⁷

Z pohledu současnosti je možné k Jednotám mládeže a jejich činnosti uvést, že tyto byly aktivní zejména v meziválečném období a během 2. světové války, pořádaly různé akce, např. přednášky, divadla, sport, letní tábory. Během 2. světové války byl při ideových večerech kladen důraz na národní a etické myšlení, což vyústilo v zapojení se mládeže do protinacistického odboje. Od roku 1958 nebylo možné, a to zejména vlivem komunistické státní správy, v církvi ústředně organizovat práci s mládeží. Jistou obrodu přinesl rok 1968, kdy vznikaly kluby mládeže a pořádaly se beatové bohoslužby. Místem konání těchto bohoslužeb byl chrám sv. Mikuláše na

²³⁶ HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: Náboženská revue, s. 89.

²³⁷ HORSKÝ, R. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: Náboženská revue, s. 90-92.

Staroměstském náměstí v Praze, kde působily bratři Mikulečtí, kteří ve spolupráci s prof. Salajkou vytvořily songovou liturgii jako alternativu bohoslužby a dále skládali vlastní křesťanské songy. Koncem roku 1968 však byli z chrámu vykázáni a činnost bratrů Mikuleckých se přenesla do kostela sv. Jana Křtitele Na Prádle na Malé Straně v Praze.²³⁸ Církev jako celek v rámci politického uvolnění, které v roce 1968 nastalo, reagovala vznikem ústředního plánu a vydáváním pomůcek pro práci s mládeží. Toto však nemělo dlouhého trvání, neboť 70. léta 20. století se nesla v nástupu normalizace a útlumu, resp. rušení těchto aktivit, vč. songových bohoslužeb. Pro úplnost dodejme, že mládež z plzeňské diecéze církevnímu sněmu v roce 1971 předložil návrh na přijetí songové liturgie jako alternativu k oficiální bohoslužbě, ale tento jejich návrh nebyl přijat. S nástupem normalizace v 70. letech 20. století začalo docházet ke zrušení klubů mládeže a mezi lety 1970-1978 v Církvi československé nastal útlum práce s mládeží, které se do budoucna věnovali už jen jednotliví duchovní. Práce s mládeží probíhala v duchu improvizace a nebyla řízena centrálně. Dalo by se říct, že práce s mládeží už jen doznívala.²³⁹

²³⁸ Srov. CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ HUSITSKÁ. *90 let Církve československé husitské: kolektivní monografie*, s. 195-196.

²³⁹ Srov. LIGUŠ, J. & kol. *Náboženská výchova & výuka, Sborník*, s. 134-136.

7. ODKAZ HORSKÉHO KATECHETICKÝCH ASPEKTŮ PRO NÁSLEDUJÍCÍ GENERACE

Rudolf Horský nám zanechal několik katechetických textů - *Jak pracovat s dětmi (Příručka pro učitele náboženství a pro dobrovolné laické kazatele)*, *Jak pracovat s mládeží*, *Dítě v živé církvi*, a tyto texty nám říkají „**kdo, jak a koho učit**“. Pomáhají nám orientovat se v metodice potřebné při výuce a v podstatě je používána do současnosti, což lze dokladovat tím, že Horského díla jsou stále citována, např. v díle *Náboženská výchova a výuka*, ve kterém se prof. Liguš zabývá metodikou s odkazem na Horského dílo²⁴⁰ a dále dr. Butta, jenž se ve svém díle *Kapitoly z katechetiky*,²⁴¹ kde mimo jiné pojednává o metodice, také odkazuje na Horského. Např. o „**metodě vyprávění**“ se Butta zmiňuje v tom smyslu, že se jedná o „nejstarší a neúčinnější formu náboženského vyučování.“ Praktické využití této metody lze vidět nejlépe při výuce „biblické dějepavy“ a „církevních dějin“.²⁴² Domnívám se, že mezi neefektivnější metody je možné zařadit též např. „**problémovou metodu**“, neboť u žáků podporuje rozvoj myšlení, schopnosti řešit problémy a překonávat obtíže. Stejně efektivní se jeví „**projektová metoda**“, jejíž podstatou je propojení praxe, tedy reálných situací, a teorie, tedy vědomostí, které žák získal při vyučování, v cílené činnosti žáka. V souladu s Horského katechetickým dílem lze konstatovat, že Horský kladl důraz nejen na teoretické znalosti, ale také na jejich aplikaci do reálného života, a v tom je jeho odkaz aktuální.

Dalším důležitým prvkem sledujeme **znalost dítěte**, tedy subjektu, který je předmětem výuky. Tato znalost by měla vycházet zejména z poznatku duševního vývoje dítěte.²⁴³ Horský nám dále prostřednictvím svých děl říká, že učitel musí svého žáka, svěřence znát, vědět z jakého pochází prostředí, jaké má zájmy, kdo jsou jeho přátelé, co jej trápí, apod., neboť toto vše dítě formuje, a to se odráží i při výuce. V

²⁴⁰ Více viz LIGUŠ, J. & kol. *Náboženská výchova & výuka, Sborník*, s. 106-116.

²⁴¹ Více viz BUTTA, T. *Kapitoly z katechetiky*, s. 63-68.

²⁴² BUTTA, T. *Kapitoly z katechetiky*, s. 63-64.

²⁴³ Srov. CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ HUSITSKÁ, Mráková, V., ed. a Butta, T., ed. *Katechetický sborník: "od dětství znáš svatá Písma": pracovní materiály VIII. sněmu Církve československé husitské*, s. 7-30.

Horského díle se také dočteme, že výchova dítěte se děje v souběhu několika faktorů. On sám zmiňuje samozřejmě rodinu, dále učitele, Nedělní školy, Jednoty mládeže, Junák, apod. Horský zdůrazňuje, že na výuce, výchově dítěte má značný podíl rodina, která dítě formuje, a proto by měla s učitelem spolupracovat, aby ve výuce došlo ke konsenzu.

Horský nám dále zanechal myšlenku, že **osobnost kazatele** je důležitou podstatou výuky, výchovy dětí a mládeže. Děti v jakémkoliv věku potřebovaly své vzory a potřebují je i dnes. Vzorem mohou být rodiče, herec, zpěvák, sportovec, ale samozřejmě i učitel. Pouze dobře připravený, znalý, chápavý, pevného charakteru a spravedlivý, etc. učitel může získat přirozenou autoritu u svých žáků a tím se stát jejich vzorem. Domnívám se, že tím nejdůležitějším předpokladem náboženského učitele, vychovatele je křesťanská víra. K plnosti náboženského učitele samozřejmě přispívá i jeho zapálení pro náboženskou výuku a o děti, mládež, potažmo odborná kvalifikace a zdravotní způsobilost. Náboženský učitel pak může svojí činnost vykonávat na základě zplnomocnění vydané mu církví, v případě Církve československé se jedná o tzv. pověření.²⁴⁴

Z Horského díla vyčteme, že děti se nesdružovaly pouze např. v Nedělních školách, ale že je „lákal“ též např. „**skauting**“, který byl podle Horského vůči Nedělním školám určitou formou konkurence a jak už jsem uvedla v příslušné kapitole této práce, tak Horský hledal kompromis. Šlo mu o to, aby děti mohly navštěvovat obě instituce a zároveň, aby nebyla ohrožena možnost účasti dětí na nedělních bohoslužbách, neboť neděle byla obvykle vyhrazena volnu a tedy např. skautským aktivitám. Také v tomto případě lze spatřovat, že Horský předběhl svojí dobu, protože předjímal jev, který se objevil v církevní praxi napříč denominacemi až v posledních letech; příkladem může být Mezinárodní organizace Royal Rangers.²⁴⁵

Na tomto místě lze bohužel konstatovat, že výuka náboženství není běžnou součástí školní výuky, jedná se pouze o nepovinný předmět.²⁴⁶ O to větší význam má výuka náboženství v církvi, která se tak pro dítě může stát jedinou možností, jak se

²⁴⁴ Srov. BUTTA, T. *Kapitoly z katechetiky*, s. 75-77.

²⁴⁵ <https://www.royalrangers.cz/o-royal-rangers/>

²⁴⁶ Srov. BUTTA, T. *Kapitoly z katechetiky*, s. 86.

systematicky vzdělávat v oblasti náboženství a jak být vedeno duchovně. Je tedy na pracovnících, služebnících církve, aby hledali cesty k dětem, resp. k jejich rodičům, aby mohla být křesťanská zvěst formou náboženské výuky předávána dál, neboť dítě, mládí je nadějí pro naši budoucnost.

ZÁVĚR

V této diplomové práci s názvem Katechetické aspekty v díle Rudolfa Horského jsem se prostřednictvím díla Rudolfa Horského pokusila představit základní katechetické aspekty, kterých je třeba při práci s dětmi, potažmo mládeží, přičemž mi nešlo o komparaci s jinými autory. Při psaní této diplomové práce jsem zcela a výlučně vycházela z díla Rudolfa Horského, které mi bylo důležitou předlohou, resp. zdrojem.

V **1. kapitole** jsem se stručně věnovala osobnosti Rudolfa Horského. Nastínila jsem životopisná data s důrazem na jeho kněžskou a vyučovací činnost.

Ve **2. kapitole** jsem definovala ta Horského díla, která pro mne při psaní této diplomové práce byla stěžejní. Těmito knihami pro mne byly *Jak pracovat s dětmi (Příručka pro učitele náboženství a pro dobrovolné laické kazatele)*, *Jak pracovat s mládeží* a *Dítě v živé církvi*. Tyto tři knihy jsou z mého pohledu zcela zásadním Horského katechetickým dílem, neboť v knize *Jak pracovat s dětmi* se zabývá výchovou dětí, s čímž souvisí pedagogické metody, které Horský v tomto knižním titulu představuje velice přehledně. O těchto metodách jsem pojednala v 5. kapitole této diplomové práce a jedná se o metody, kterých je možno využít při jakékoli formě výuky. Dalším zásadním textem mi byla **knih**a *Jak pracovat s mládeží*. Jak už sám název knihy napovídá, tak se v ní Horský zaměřil na problematiku výchovy mládeže a v souvislosti s tím zmiňuje Jednoty mládeže. Náboženské výchově dítěte, kterou v dobách minulých představovali Nedělní školy a Jednotám mládeže, ve kterých se sdružovala mládež ve věku od čtrnácti let a výše, jsem se blíže věnovala v 6. kapitole této diplomové práce. Třetím stěžejním textem při psaní této diplomové práce pro mne byla Horského **knih**a *Dítě v živé církvi*. Horský se v tomto díle zabývá Nedělními školami, a to jak historickým pozadím, tedy jejich vznikem na území Anglie, tak i průnikem Nedělních škol do Ameriky a dále na pevninskou Evropu, tedy i na území tehdejšího Československa. Horský pak v uvedeném díle samozřejmě klade důraz i na Nedělní školy v Církvi československé.

Přestože Horský svá, dle mého názoru, zásadní katechetická díla *Jak pracovat s dětmi*, *Jak pracovat s mládeží* a *Dítě v živé církvi* psal a vydával ve 40. a 50. letech 20. století, tak se domnívám, že jejich obsah je ve své podstatě stále nejen aktuální, ale svým myšlením v podstatě předběhl dobu. I dnes, stejně jako v době vydání uvedených titulů, si musíme při práci s dětmi uvědomovat jejich osobnost a lze využít pedagogických metod, o kterých se Horský zmiňuje. Tyto metody se stále jeví jako účinné, neboť přestože svět kolem nás se zdokonaluje, tak člověk zůstává ve své podstatě stejný.

Ve **3. kapitole** jsem krátce pojednala o tom, jaký by měl kazatel, potažmo učitel náboženství být, jaké předpoklady se od takového člověka očekávají s tím, že důležitou součástí této práce, tedy náboženské výchovy, je nejen dobrá znalost Písma, ale též příprava, která by měla předcházet každé náboženské výuce. Součástí dobrého kazatele by také měla být znalost žáků a posluchačů, kterým je náboženská výchova směřována. Dobrý kazatel je pak ten, který své žáky zná a vzbuzuje v nich důvěru a přirozený respekt.

Ve **4. kapitole** jsem se zabývala dítětem jako předmětem katecheze. Třeba si uvědomit, že práce s dětmi klade na kazatele velké nároky, zejména s ohledem na věk dítěte, i proto se v této kapitole věnuji jednotlivým věkovým skupinám dětí, tak jak o nich pojednává Horský ve své knize *Jak pracovat s dětmi*. Kazatel by měl vycházet z toho, že dítě každého věku je jiné, má jiné potřeby, jiné myšlení, na což je při náboženské výuce třeba brát zřetel a výuka by tedy měla být přizpůsobena věku dětí, což opět souvisí s důkladnou přípravou před náboženskou výukou, které jsem se věnovala ve 3. kapitole této diplomové práce. Nutno podotknout, že pokud kazatel disponuje znalostmi o duševním vývoji dítěte, tak mu to při práci s dětmi může být jen ku prospěchu.

Práce kazatele, resp. náboženského vychovatele by asi nebyla úplná, potažmo důsledná, resp. důstojná obsahu nauky, která má být posluchači předána, bez alespoň

základních pedagogických znalostí. O této problematice Horský pojednává ve svém díle *Jak pracovat s dětmi* v části, ve které se zabývá metodikou. Horského metodice jsem se věnovala v **5. kapitole** této diplomové práce a při jejím členění jsem se přidržela systému, tak jak jej nastavil Horský, neboť mi přijde zcela přehledný. Horský uvádí, že při náboženské výchově ve skupinkách je možné využít několika způsobů výchovy, o kterých jsem pojednala v 5. kapitole. Nutno doplnit, že Horský počítal s náboženskou výchovou ve skupinách rozdělených dle věku. V současné době však můžeme být rádi, když se náboženské výuky zúčastní alespoň pár dětí různého věku a dělení do skupin dle věku je tak prakticky nemožné, úkolem náboženského vychovatele tedy je, přizpůsobit náboženskou výchovu dětem všeho věku, aby pro ně byla výuka zajímavá a přínosná.

Lze konstatovat, že metodika, kterou uvádí Horský, se používá do současnosti a její využití je možné nejen při práci s dětmi, ale i mládeží a samozřejmě i dospělými. Myslím, že je možné uvést, že mnozí pedagogové si ani neuvědomují, že při své práci tyto metody užívají.

V **6. kapitole** jsem se věnovala Nedělním školám (a Jednotám mládeže), což dle mého logicky navazuje na předchozí kapitoly. Jak už jsem uvedla, tak nejprve jsem krátce pojednala o životě Rudolfa Horského; poté jsem v další kapitole definovala ta díla Rudolfa Horského, ze kterých jsem při psaní této diplomové práce vycházela; v následující kapitole jsem se věnovala osobě kazatele, tedy tomu, kdo učí; poté jsem zvláštní kapitolu věnovala dítěti, tedy subjektu, který je cílem výuky; následuje kapitola, jejímž předmětem jsou pedagogické metody. 6. kapitola pojednávající o Nedělních školách a Jednotách mládeže tedy zcela logicky navazuje na kapitoly předchozí, neboť je nám již zřejmé, jak by měla vypadat osobnost kazatele, resp. náboženského vychovatele, máme představu o dítěti jako posluchači, jsou nám známy nároky na výuku dítěte a také je nám známo, jakých pedagogických metod při náboženské výuce je možno využít, a tyto všechny znalosti pak můžeme zúročit, resp. využít při náboženské výuce, potažmo při práci v Nedělních školách a Jednotách mládeže.

Podotýkám, že při psaní 6. kapitoly jsem vycházela zejména z Horského knihy *Dítě v živé církvi* a *Jak pracovat s mládeží*, které byly ve své době v podstatě metodickými pomůckami. Horský si v době vzniku těchto děl jistě uvědomoval jejich potřebnost. Tato díla psal v době, kdy se náboženství běžně vyučovalo a Nedělní škola tak měla být jakýmsi doplňkem náboženské výuky v „běžné“ škole. Nedělní škola měla dát dítěti duchovní rozměr, který běžná výuka dát nemohla. V Jednotách mládeže se pak sdružovali mladí ve věku od čtrnácti let a starší, z jejichž kruhu mohli vzejít laičtí učitelé náboženství pro potřeby Nedělních škol. Dnes jsme v situaci opačné. Děti jsou vyučovány v církvích, ovšem všechny nemají možnost navštěvovat výuku náboženství ve škole.

V průběhu poválečných let do listopadu roku 1989 v podstatě došlo k útlumu činnosti Nedělních škol a Jednot mládeže. Ačkoliv by se dalo očekávat, že polistopadové události roku 1989 přinesou jisté uvolnění, resp. obrodu, tak bohužel musíme konstatovat, že devastace náboženství a s tím, souvisejícího vyučování byla od 50. let 20. století do konce roku 1989 natolik „úspěšná“, že bude nutno vyvinout ještě mnoho úsilí k nápravě tohoto neblahého stavu. Abych však nebyla pouhým skeptikem, pravdou je, že se na církevních akcích můžeme setkat s aktivitami, které jsou zaměřeny na děti a jak už jsem uvedla, tak např. v Královehradecké diecézi trvá, v dlouhodobé tradici, práce s dětmi dodnes. Nedělní školy tedy tak, jak je zamýšlel Horský, bohužel nefungují a náboženská výuka je zcela v rukách jednotlivých kazatelů. O v podstatě nulové výuce náboženství na státních školách ani nemluvě, neboť lze konstatovat, že poválečný (a zde mám na mysli 2. světovou válku) politický vývoj v Československu bohužel z výuky náboženství až do listopadových událostí roku 1989 na školách učinil okrajovou záležitost a v současné době je náboženství pouze nepovinným předmětem. Třeba dodat, že obdobné devastace se „dočkal“ také Junák, který však po roce 1989 nabral druhý dech a na území Československa, potažmo České republiky se nyní nachází nespočet skautských oddílů, ve kterých jsou dětem a mládeži předávány mimo jiné křesťanské hodnoty.

Poslední **7. kapitola** této diplomové práce je jistou reflexí ve smyslu odkazu Horského katechetických aspektů pro následující generace.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární prameny

HOVÁDEK, Rudolf. *Dítě v živé církvi*. Praha: Odbor sociální práce církve československé, 1947.

HORSKÝ, Rudolf. *Jak pracovat s dětmi (Příručka pro učitele náboženství a pro dobrovolné laické kazatele)*. Praha: Blahoslav, 1952.

HOVÁDEK, Rudolf. *Jak pracovat s mládeží*. Praha: Ústřední rada, 1941.

HORSKÝ, Rudolf. *Cesta: otázky a odpovědi*. Praha: Ústředí církevní nakladatelství, 1989.

HORSKÝ, Rudolf. *Kruh přátel mládeže církve československé*. In: Náboženská revue. Praha: Ústřední rada československé církve, 1949, s. 85-93.

HORSKÝ, Rudolf. *POMŮCKY pro duchovní péči o mladé příslušníky církve československé: pracovní období 1951-1952*. Praha: Ústřední rada církve československé, 1951.

HORSKÝ, Rudolf. *Úvod do katechetiky. Díl první*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1955.

Sekundární a další odborná literatura

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih): český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2009.

ISBN 978-80-87287-23-1.

BUTTA, Tomáš *Kapitoly z katechetiky: Nástin náboženské výchovy a vzdělávání*. Praha: Církev československá husitská, Blahoslav, 2012. ISBN 978-80-7000-076-2.

CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ HUSITSKÁ. *90 let Církve československé husitské: kolektivní monografie*. Praha: Církev československá husitská Praha 6 ve spolupráci s Náboženskou obcí CČSH v Praze 1 - Staré Město, 2010. ISBN 978-80-7000-044-1.

CÍRKEV ČESKOSLOVENSKÁ HUSITSKÁ, MRÁKOTOVÁ, Vladimíra, ed. a BUTTA, Tomáš, ed. *Katechetický sborník: „od dětství znáš svatá Písma“: pracovní materiály VIII. sněmu Církve československé husitské*. Praha: Církev československá husitská - sněmovní centrum ve spolupráci s odborem duchovní péče ÚÚR, 2007. ISBN 978-80-7000-134-9.

Český zápas, Týdeník CČSH, ročník: 94, číslo: 49, vydáno 07. 12. 2014.

HEINC, Zdeněk; KOUNOVSKÝ, Josef; BAUMRUK, Vlastimil. *Vyznamenání z doby nesvobody 1939-1945*. Praha: Česká numismatická společnost, 1999. ISBN 80-902452-3-5.

HERCIKOVÁ, Pavla Edita. *Křesťanská výchova dětí*. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2002. ISBN 80-239-0353-5.

HRDLIČKA, Jaroslav. *Patriarcha Dr. Miroslav Novák: život mezi svastikou a rudou hvězdou*. Brno: L. Marek, 2010. ISBN 978-80-87127-28-5.

JINDRA, Martin. *Sáhnout si do ran tohoto světa: Perzekuce a rezistence Církve československé (husitské) v letech 1938-1945*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, Církev československá husitská, 2017. ISBN 978-80-87912-80-5 (ÚSTR), 978-80-7000-141-7 (CČSH).

LIGUŠ, Ján a kol. *Kazatelství v kontextu tradice a přítomnosti: studie z homiletiky*. Chomutov: L. Marek, 2014. ISBN 978-80-87127-69-8.

LIGUŠ, Ján & kol. *Náboženská výchova & výuka, Sborník*. Brno: L. Marek, 2005.
ISBN 80-86263-59-2.

MARKOVÁ, Vladimíra et al. *Kořínky víry*. Praha: Církev československá husitská, 2019.
2 svazky. Blahoslav. ISBN 978-80-7000-153-0.

Ottova všeobecná encyklopedie ve dvou svazcích. Praha: Ottovo nakladatelství – Cesty, 2003. ISBN 80-7181-959-X (Cesty, soubor).

RYŠKOVÁ, Mireia a Mikulicová, Mlada. *Myšlení o transcendenci*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-088-8.

ŠANTORA, Roman a kol., *Skautské století: dobrodružný příběh 100 let českého skautingu*. Praha: Junák – TDC, Mladá fronta, 2012.
ISBN 978-80-86825-72-4 (Junák – svaz skautů a skautek ČR),
ISBN 978-80-204-2622-2 (Mladá fronta).

Zákon č. 95/1948 Sb., o základní úpravě jednotného školství (školský zákon). In: Sbírnka zákonů České republiky.

Elektronické zdroje

BRAVENÁ, N. *Obrat k dětství*. Nové výzvy pro náboženskou výchovu a vzdělávání. In *Cesty Katecheze: Revue pro katechetiku a náboženskou pedagogiku*. Praha: KTF, 2014. č. 2-3. s 13-16. ISSN 1803-7224.

Dostupné z <http://www.cestykatecheze.cz/d/Obrat-k-detstvi.pdf>, citována s. 16.

Summary

Katechetické aspekty v díle Rudolfa Horského Catechetical Aspects in the Work of Rudolf Horský

Bc. Eliška Chottová

Rudolf Horský, a theologian, catechist, bishop of the Czechoslovak Church, professor and dean of the Hus Czechoslovak Theological Faculty in Prague left behind, among other things, his works on catechetical themes. These works, which include, for example, *How to Work with Children (Handbook for Religious Teachers and Volunteer Lay Preachers)*, *How to Work with Youth*, and *A Child in the Living Church*, can still be beneficial for working in the church today, especially in religious education of children and youth. The central point of Rudolf Horský's catechetical activities were the Sunday Schools and the Youth Union, that is the institutions aimed at religious education for children and youth. Horský, of course, emphasized the methods that should be used not only in religious teaching, which is also related to the character of the preacher, or a religious educator, i.e. a teacher, who should be properly educated not only in the given issue, but also in the child's soul, in order for the teaching to be as effective as possible.